

Den moderna trädgårdsstaden

– Ett hållbart alternativ till villamattan?

The modern garden-city - A sustainable alternative?

Jenny Åkesson

Examensarbete • 15 hp • Grundnivå
Landskapsarkitektutbildningen
Alnarp 2008

Den moderna trädgårdsstaden – Ett hållbart alternativ till villamattan?

The modern garden-city - A sustainable alternative?

Jenny Åkesson

Handledare: Märit Jansson, SLU Alnarp, Landskapsutveckling

Examinator: Ann Bergsjö, SLU Alnarp, Landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grund C

Kurstitel: Skriva om landskap

Kurskod: EXO272

Program/utbildning: Landskapsarkitekturprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2008

Omslagsbild: Trädgård i Hellerau Gartenstadt, Dresden, Tyskland. (Foto: Jenny Åkesson) (Figur 1)

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: trädgårdsstad, hållbarhet, stadsbyggnad

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Landskapsutveckling

Sammanfattning

De senaste åren har trädgårdsstaden, med sitt ursprung i det tidiga 1900-talet, allt mer börjat användas som förebild för ett gott stadsbyggande. Argumenten bakom valet av trädgårdsstaden hänvisar ofta till hållbarhet. De glesa monotona villamattorna som rullas ut i städernas utkanter kritiserar däremot för att vara ohållbara och att de tar mycket mark i anspråk. Syftet med den här uppsatsen är att undersöka den moderna trädgårdsstadens möjligheter och begränsningar som ett hållbart stadsbyggande. Studier har gjorts av dokument bakom tre moderna trädgårdsstäder liksom av mer allmän litteratur om trädgårdsstäder.

Argumenten för den moderna trädgårdsstaden som ett hållbart stadsbyggande kan delas in i sex kategorier. Dessa är *täthet, en småskalig kvartersstruktur, funktionsblandning, social hållbarhet, tidlös attraktivitet* och *värdet av det gröna*. Den täta staden framhålls ofta som en hållbar stad. Den moderna trädgårdsstaden framhålls av vissa som en balans mellan tätt och gles men har från annat håll kritiserats för att den är för gles. Trädgårdsstadens småskaliga kvartersstrukturen lyfts fram som en flexibel och hållbar struktur i den studerade litteraturen. Funktionsblandningen anses också viktig för en hållbar stad men det är något oklart huruvida detta kopplas samman med trädgårdsstaden. Trädgårdsstaden lyfts fram som en stadsdel med mötesplatser som ger förutsättning för en social hållbarhet, men tycks inte idag ta ansvar för rättvisefrågan och bostadsförsörjningen så som den historiskt sett har gjort. Attraktiviteten är en hållbarhetsfråga som tycks tala för trädgårdsstaden och man menar att det är en modell som visat sig skapa långsiktigt brukbara miljöer. Trädgårdarna och de gröna gaturummen är viktiga delar av trädgårdsstaden som lyfts fram som positiva för en hållbar utveckling.

Abstract

In the last years the garden-city, with its origin in the early 20th century, has increasingly been viewed and used as a model for good city planning and building, often with arguments concerning sustainability. The sprawled, monotonous housing areas settled in the outskirts of the cities are on the other hand criticized for being unsustainable and claiming too large areas of land. The aim of this essay is to study the modern garden-city and its possibilities and limitations as sustainable city building. Studies has been made of documents behind three modern garden-cities in Sweden, as well as of more general literature concerning garden-cities.

Results show that the arguments for the garden-city as sustainable city building can be divided into six categories. These are *density, small-scale block structure, blending of functions, social sustainability, timeless attractivity* and *green qualities*. The compact city is often described as a sustainable city while the garden-city in the results is sometimes describes as good balance in density while being criticized by others for not being being compact enough. The small-scaled block structure is described as a flexible structure. Blending different functions within an area is viewed as being an important part in sustainability, but the literature is somewhat unclear in how this is linked to the garden-city. The garden-city is emphasized for its potential for social meeting-places and sustainability, but doesn't seem to take responsibility for cheap housing for all, like it did historically. The garden-city is viewed as a very attractive type of housing and has been so for a long period of time, which also concerns its sustainability. Finally, the gardens and planted streets are important parts of the concept which has a positive impact on the sustainability of the modern garden-cities.

Innehållsförteckning

Inledning	7
SYFTE	8
BEGREPP	9
<i>Villamatta</i>	9
<i>Hållbar utveckling</i>	9
METOD	10
UPPSATSENS STRUKTUR	11

Trädgårdsstadens historia 13

IDÉN OM TRÄDGÅRDSSTADEN FÖDS	13
DE FÖRSTA TRÄDGÅRDSSTÄDERNA	15
DE SVENSKA TRÄDGÅRDSSTÄDERNA	16
GATANS KONST	18
TRÄDGÅRDSSTADENS DÖD	19
TRÄDGÅRDSSTADENS RENÄSSANS	20

Den moderna trädgårdsstaden - ett hållbart alternativ till villamattan? 23

PRESENTATION AV FALLEN	23
<i>Vistaberg med Vistabergs allé, Huddinge kommun</i>	23
<i>Linerol/Norränga, Lund (Arken arkitekter)</i>	24
<i>Trädgårdsstaden Silverdal (fd Margretedal), Sollentuna</i>	24
IDENTIFIERADE ARGUMENT	25
TÄTHET	26
EN SMÅSKALIG KVARTERSSTRUKTUR	31
FUNKTIONSBLANDNING	32
SOCIAL HÅLLBARHET	35
TIDLÖS ATTRAKTIVITET	37
VÄRDET AV DET GRÖNA	40

Sammanfattning och avslutande diskussion 43

SAMMANFATTNING AV RESULTAT	43
<i>Täthet</i>	43
<i>En småskalig kvartersstruktur</i>	43

<i>Funktionsblandning</i>	43
<i>Social hållbarhet</i>	44
<i>Tidlös attraktivitet</i>	44
<i>Värdet av det gröna</i>	44
AVSLUTANDE DISKUSSION	44
<i>Metod</i>	44
<i>Begreppet hållbar utveckling</i>	45
<i>Trädgårdsstaden som hållbart alternativ till villamattan</i>	45

Referenser 51

TRYCKTA KÄLLOR	51
ELEKTRONISKA KÄLLOR	52
MUNTliga KÄLLOR	52

Figurförteckning

- Figur 1. (Framsida). *Trädgård i Hellerau Gartenstadt, Dresden, Tyskland.*
Foto: Jenny Åkesson 2008-04-06
- Figur 2. *De tre magneterna.* Ur Garden Cities of To-morrow av Ebenezer Howard, s. 9.
- Figur 3. *Schematiska skiss över trädgårdsstaden.* Ur Garden Cities of To-morrow av Ebenezer Howard, s. 15.
- Figur 4. *Platsbildning i Hellerau Gartenstadt i Dresden, Tyskland.* Foto: Jenny Åkesson 2008-04-06
- Figur 5. *Lokalgata i Gamla Enskede.* Foto: Jenny Åkesson 2007-03-29
- Figur 6. *Trädgårdsstadens struktur - offentligt och privat.* Illustration: Jenny Åkesson
- Figur 7. *Värderos för Linero-Norränga.* Ur Linero-Norränga av Arken arkitekter.
- Figur 8. *Tabell med exploateringsgrad och ägostorlek/projektstorlek för olika stadstyper.* Ur Linero-Norränga av Arken arkitekter.

Inledning

De senaste åren har det blivit mer och mer tydligt att vi måste ändra vårt sätt att planera våra samhällen för att uppnå en hållbar utveckling som bromsar växthuseffekten och hushållar bättre med jordens resurser. Många är överens om att ett sådant samhälle kräver städer och bostadsmiljöer som är täta, mer funktionsblandade och där man inte är beroende av bilen för att klara sina vardagliga behov (Boverket 2004 s. 60-62, Falkheden 2005 s. 76, Rådberg 1994 s. 152). Inte minst på platser med högproduktiv jordbruksmark är det viktigt att hushålla med den resurs som marken utgör.

Från 1960 till 1995 ökade befolkningen i Sverige med drygt 50 %, medan tätortsarealen mer än sexdubblades. I tätorternas utkanter har vi tillåtit glesa, lågexploaterade villamattor breda ut sig (Boverket 2004 s. 60). I västvärlden har städernas problem fokuserats just på denna bebyggelsens utspridning, även kallat urban sprawl, där städerna tar mer och mer av landskapet runtom i anspråk. (Wärneryd 2002)

Staden står även för andra utmaningar. En framtida hållbar stad måste erbjuda sina invånare ett gott boende och en stad som tillfredställer människors behov av sociala kontakter, lugn, gröna miljöer, rekreation och hälsa. Ytterligare en utmaning är de stora mängder avfall städerna producerar som vi på något sätt måste ta hand om. (Boverket 2004)

Trädgårdsstaden har de senaste 30 åren upplevt en renässans och seglat upp som en förebild för gott bostadsbyggande (Rådberg 1994 s. 149-154 och Caldenby 1991). Idén om trädgårdsstaden föddes i det tidiga 1900-talet då den lanserades som en lösning på de miserabla förhållandena för arbetarna i de industrialiserade städerna. (Rådberg 1994 och Blennow & Svedberg 1991) Då jag tidigt i min utbildning blev intresserad av och valde att fördjupa mig i trädgårdsstaden såg jag att de som argumenterade för denna stadsbyggnadstyp ofta gjorde det utifrån hållbarhet. Det var tydligt att många förespråkare såg trädgårdsstaden som ett sätt att bygga mer hållbara städer och boendemiljöer. (Rådberg 1994 och Arken arkitekter, Linero-Norränga)

Jag vill i denna uppsats undersöka den moderna trädgårdsstaden som en form för ett hållbart byggande. Vilka argument förs fram för och emot trädgårdsstaden som ett bärkraftigt stadsbyggande? Är den moderna trädgårdsstaden ett mer hållbart alternativ till villamattan?

SYFTE

Syftet med denna kandidatuppsats är att få en bild av trädgårdsstadens möjligheter och begränsningar som form för ett hållbart bostadsbyggande. Syftet är också att få en bild av hur forskningen och debatten om hållbarhet tillämpas i den praktiska planeringen och byggandet av våra städer.

BEGREPP

Villamatta

Då det har varit svårt att finna någon definition av ordet villamatta i min litteratursökning har jag utifrån en sökning på orden "villamatta" på Google undersökt hur ordet används idag.

Sökresultaten visade att begreppet villamatta används som en negativ term för vissa bostadsområden med friliggande hus. Association och kritik som kopplas ihop med villamattan i artiklarna är tristess, gleshet, monotoni, storskaliga projekt (ett stort antal enheter) och funktionsseparering. För villamattan innebär funktionssepareringen att den endast utgörs av bostäder och ofta en typ av hus medan de saknar andra verksamheter som affärer eller arbetsplatser. Begreppet kopplas ihop med 1960- och 1970- talet och ses som en del av det moderna stadsbyggandet och miljonprogrammet. Många framhåller dock att villamattor byggs även idag. "Mattan" betonas ofta i termen av "rullas ut" och ger bilden av ett storskaligt bostadsbyggande med många enheter som sker snabbt, standardmässigt och utan tillräcklig omsorg. (Sökord: "villamatta" och "villamattor" på www.google.se 2008-04-24)

Hållbar utveckling

I slutet av 80-talet etablerades begreppet hållbar utveckling som en strategi för samhällsutveckling. I Brundtlandkommissionens rapport *Our Common Future* gav man en definition av hållbar utveckling: "Hållbar utveckling är en utveckling som möter dagens behov utan att kompromissa om möjligheterna för framtida generationer att möta sina behov" (Wärneryd 2002)

Riodeklarationen från 1992 hävdar att hållbar utveckling har fyra ömsesidigt beroende dimensioner – sociala, kulturella, ekonomiska och ekologiska dimensioner. Om någon av dessa dimensioner faller bort kan hållbar utveckling inte uppnås. Som ansvarig nationell myndighet för samhällsplanering, byggande, förvaltning och boende är Boverkets tolkning av hållbarhetsbegreppet intressant. I sin rapport *Hållbara städer och tätorter i Sverige* tar Boverket utgångspunkt i Riodeklarationens fyra dimensioner och betonar behovet av en helhetssyn. Boverket menar att hållbar utveckling innebär förändringar som samtidigt resulterar i kvalitetstillväxt, rättvis fördelning och social och kulturell livskvalitet och god miljöhänsyn. En hållbar utveckling kan inte kan uppnås utan att alla dessa aspekter är med och betonar att utvecklingen i samtliga områden sker parallellt. (Boverket 2004 s. 8) Boverket reflekterar kring termen hållbar och menar att för att något skall vara hållbart krävs lösningar som rymmer fler dimensioner än vad som är nödvändigt i varje enskild stund och som därigenom klarar att möta varierande behov. (Boverket 2004 s. 18) Det handlar alltså om en balansgång där ingen aspekt får ta över på bekostnad av någon annan.

Ibland används ordet "bärkraftig utveckling" med samma innebörd som hållbar utveckling. (Elvingson, Per (2002) I denna uppsats används ibland adjektiven "hållbar" och "bärkraftig" med samma betydelse.

Hållbar utveckling används i denna uppsatsen som ett brett begrepp för att beskriva en medveten färdriktning för hela vårt samhälle. Utgångspunkterna finns i definitionerna ovan och beskriver en utveckling där både sociala, kulturella, ekonomiska och ekologiska dimensioner finns med.

METOD

Uppsatsen är en litteraturstudie. En central del av uppsatsen har varit granskningen av nutida fall - de moderna trädgårdsstäderna. Dessa bidrar med de överväganden om hållbarhet som faktiskt tillämpas i planeringen av våra städer. Kriterier för valda fall har varit nutida svenska planeringsprojekt som uttalat haft trädgårdsstaden som förebild och som motiverar sitt val av trädgårdsstaden med hänvisning till hållbarhet. Även planeringsförslag som inte har verkställts i verkligheten har inkluderats. Med nutida menar jag de senaste 20 åren, alltså från ca 1990 och fram tills idag. Jag har inte granskat de byggda trädgårdsstäderna, utan förslags- och planeringsdokumenten som ligger bakom dem. De moderna trädgårdsstäderna och dokumenten bakom har jag funnit genom sökning på Internet, men också genom referenser i relativt nyutkomna böcker om trädgårdsstäder. Berörda kommuner har kontaktats för att bistå med planer för områden. Det funna materialet har inte varit så stort att jag behövt göra ett urval. Ett naturligt bortfall skedde då det för vissa projekt var svårt att få fram material.

Förutom fallstudierna har jag studerat mer allmän litteratur om trädgårdsstäder. Jag har valt att även här koncentrera mig på nutida litteratur för att få grepp om just de moderna trädgårdsstäderna.

Utifrån fallen och litteraturen har jag sedan identifierat argument för, eller i vissa fall emot, trädgårdsstaden som ett hållbart samhällsbyggande. Utifrån dessa har jag till viss del gått in i mer allmän litteraturen om hållbarhet för att se vad denna säger om de olika argumenten. Det har dock varit omöjligt att inom tidsramen värdera alla de olika argumenten gentemot forskning inom ämnet. Jag har därför använt mig av framförallt Boverkets rapport *Hållbara städer och tätorter i Sverige*. Mot innehållet i denna har jag jämfört argumenten för de moderna trädgårdsstäderna. Boverket är intressant som statligt organ för byggande och samhällsplanering och kan anses stå för en sammanfattning av hållbarhetsforskningen inom ämnesområdet samt ett slags konsensus i detta ämne där meningarna ofta går isär.

Jag har inte studerat villamattan närmre, mer än hur den nämns i litteraturen om trädgårdsstaden eller allmänt om hållbarhet. Tiden har inte medgivit detta, men för en mer komplett jämförelse hade detta varit önskvärt.

UPPSATSENS STRUKTUR

För att ge en bakgrund och skapa en förståelse för trädgårdsstaden och dess innehåll berättas först *Trädgårdsstadens historia*. På detta följer *Den moderna trädgårdsstaden – ett hållbart stadsbyggande?* Denna rubrik inleds med en presentation av de olika fall jag studerat planerna till. Därefter följer huvuddelen som är resultatet av litteraturstudien där argumenten för eller emot den moderna trädgårdsstaden som hållbar stadsbyggnadsform redovisas. Dessa organiseras efter olika kategorier som argumenten kan fogas till. Slutligen följer en *Sammanfattning och avslutande diskussion* utifrån resultaten av litteraturstudien.

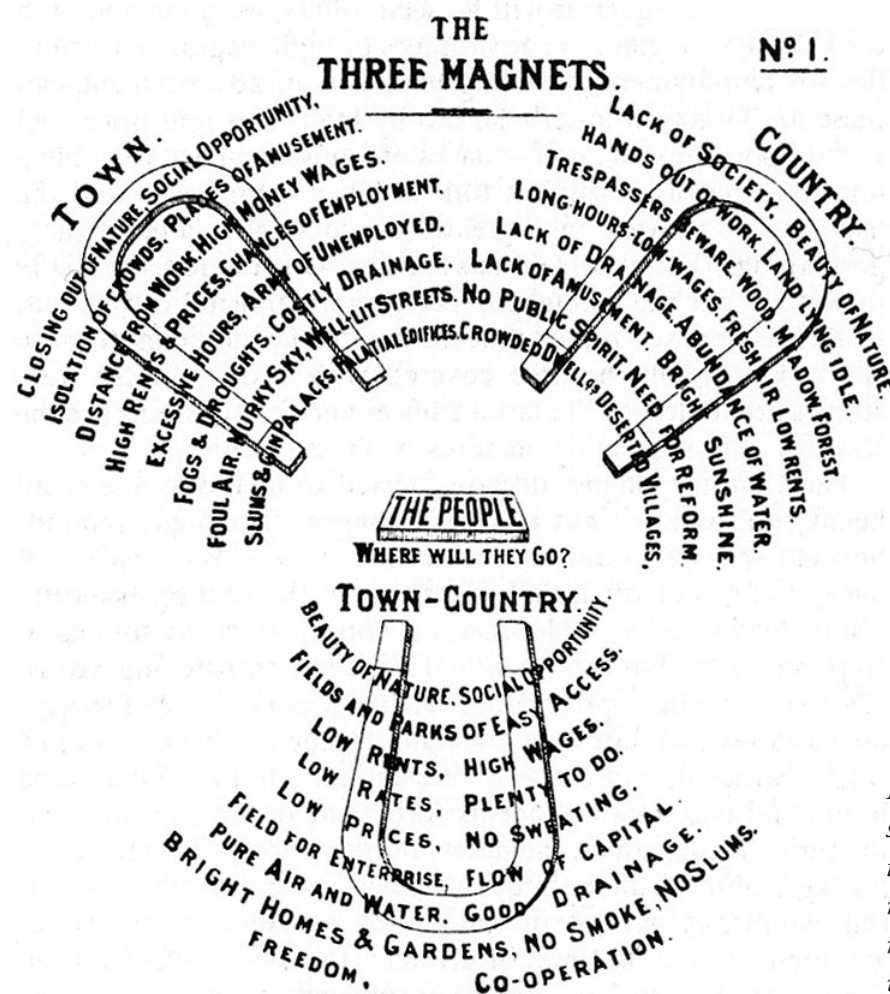
Trädgårdsstadens historia

IDÉN OM TRÄDGÅRDSSTADEN FÖDS

Rötterna till trädgårdsstaden som stadsbyggnadsprincip finns i England under de sista åren av 1800-talet. Bakgrunden var de stora problemen i de trångbodda, sotiga och ohälsosamma städerna i England som vuxit enormt efter industrialismens genombrott. (Rådberg 1994). Mannen bakom idéerna till trädgårdsstaden var stenograf och amatöruppfinnare och saknade utbildning inom stadsplanering och arkitektur. Han hette Ebenezer Howard (1850-1928) och gav 1899 ut en pamflett med titeln *Tomorrow, A Peaceful Path Towards Reform*, en skrift mest känd under sin senare titel, *Garden Cities of Tomorrow*. I denna formulerade Howard en idé om lösning för stadsbefolkningens dåliga livsvillkor. (Rådberg 1994 samt Caldenby 1991)

Visionen illustrerade Howard med tre magneter (Figur 2), som vardera stod för staden, landsbygden och trädgårdsstaden (town-country). I mitten finns en ask med synålar som symboliserade folket. Howard menade att städerna och landsbygden lockar folket (synålarna) på olika sätt. Städerna lockar med tillgång på arbete, högre löner och ett utbud av kultur och nöjen, men repellerar med sin trångboddhet, smuts och brist på natur. Landsbygden lockar med den sunda naturen, men repellerar med sin brist på arbetstillfällen och ett fattigt utbud av kultur. Howards tanke var att lägga till den tredje magneten, trädgårdsstaden, som kombinerade kvaliteterna hos staden och landsbygden. (Rådberg 1994) Tanken var att trädgårdsstäderna skulle bli självförsörjande enheter utanför städerna, med fabriker som erbjöd arbetstillfällen och med ett band av jordbruksmark runt om som försåg invånarna med livsmedel (Rådberg 1994 och Caldenby 1991). Här skulle det vara billigt att bo, här fanns kulturutbud och tillgång på natur och grönska. Howard var övertygad om att sådana trädgårdsstäder, om de byggdes, skulle vara den starkaste magneten av de tre och att människor och fabriker självmant skulle lämna städerna och flytta hit. Med noggranna beräkningar och kalkyler visade Howard i sin skrift hur ett sådant system skulle fungera. (Rådberg, 1994) En viktig princip var också att marken skulle vara kollektivt ägd, och att städernas utbyggnad skulle vara planerad (Caldenby 1991).

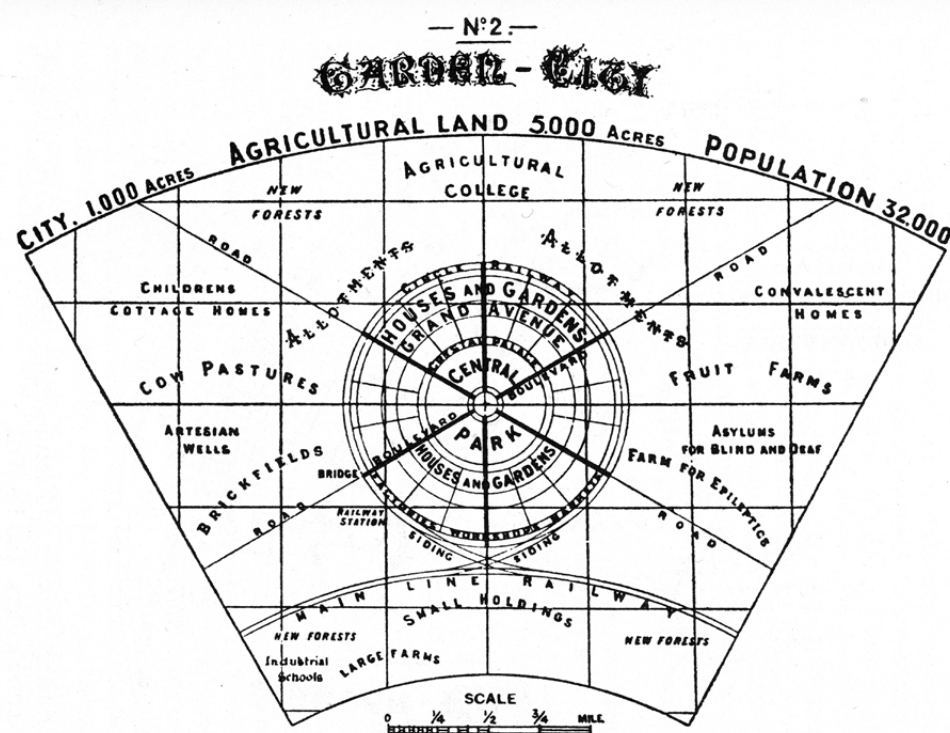
Redan i Ebenezer Howards ursprungstankar fanns det starka drag av det vi idag skulle kalla en ambition om hållbarhet. Trädgårdsstäderna skulle vara självförsörjande, producera sin egen mat och ta hand om sitt avfall, och på detta sättet minska mängden transporter. Idén är staden och landet som tillsammans bildar ett kretslopp. Howard räknade på storleken på städerna för att uppnå en stad som var tillräckligt stor och tät för att klara självförsörjningen men som fortfa-

Figur 2. De tre magneterna som står för staden, landet och stad-landet (Town-country eller trädgårdsstaden) som attraherar och repellerar med olika värden. I mitten en ask med nålar som symboliserar folket. "Where will they go?" (Ur Ebenezer Howards "Garden Cities of To-morrow" s.9.)

rande hade naturens och den mindre byns kvaliteter. Hans schematiska skiss (Figur 3) visar en stad med ca 30 000 invånare omgiven av 2000 hektar jordbruk, skogar och ängar. När befolkningsnivån på 30 000 personer hade nåtts borde man enligt Howard anlägga en ny stad (Blennow & Svedberg, 1991). Stadsplanerna Howard ritade var schematiska, cirkelformade städer som visade på nödvändiga funktioner, men de berättade inte hur en sådan stad kunde gestaltas. (Rådberg, 1994)

Howards pamflett fick en del goda omdömen i pressen, men det var genom ett ihärdigt lanserande av sina idéer som Howard lyckades få människor att tro på trädgårdsstaden. 1899 grundades organisationen *The Garden City Association* med syfte att sprida idén om trädgårdsstaden. Fem år senare hade trädgårdsstaden fått så stort gehör att det bildades ett aktiebolag som köpte upp mark och stod inför att anlägga den första trädgårdsstaden enligt Howards idéer – Letchworth, sex mil norr om London. (Rådberg, 1994)

Figur 3. Howards schematiska skiss över trädgårdsstaden visar en stad med 32.000 invånare, omgiven av ett jordbruksbälte på 5000 acres. (Ur Ebenezer Howards "Garden Cities of To-morrow" s.15.)

DE FÖRSTA TRÄDGÅRDSSTÄDERNA

Nu behövdes en fysisk form, Howards schematiska skisser dög inte för att bygga ett samhälle. En tävling om stadsplan för Letchworth utlystes och vann gjorde den relativt okända arkitektfirman Parker & Unwin med arkitekten Raymond Unwin i spetsen. Unwin insåg att folk väntade sig en vackrare miljö av trädgårdsstaden än av en vanlig förort, och lyckades få till stånd en lokal byggnadsordning med syfte att hålla upp kvaliteten. Genom att Unwin fick igenom sina krav på byggnadsstadgar rörande både byggnader och trädgårdar upplevs Letchworth som en helhet (Blennow & Svedberg, 1991). Ambitionen gav resultat och Letchworth imponerade på människor med sin genomtänkta arkitektur som erbjöd vackra och fungerande miljöer till låga priser. Unwin hade den gamla engelska byn som förebild och var noga med att husen skulle grupperas på ett intressant sätt för att undvika monotonin. Han reagerade mot det gängse sättet att bygga bostäder, i raka monotona rader och med minimala bakgårdar. Istället placerade han husen friare, men med stor eftertanke, och gav dem större, användbara, trädgårdar. (Rådberg, 1994) Sina tankar om ett gott stadsbyggnad sammanfattade Raymond Unwin i boken *Town Planning in Practice* från 1909 (Caldenby 1991).

Ebenezer Howards övertygelse om att marknadskrafterna skulle ordna allt besannades inte. Det uppkom problem med finansieringen av Letchworth och det var svårt att locka till sig industriföretag. Detta löstes tillfälligt genom att man anordnade en egnahems-mässa som blev en stor succé med många besökare. Problemen var dock en föraning om att Howard hade en övertro till att marknadskrafterna skulle spela trädgårdsstaden i händerna. (Rådberg, 1994) The Garden City movement var starkt förbunden med Arts&Crafts-rörelsen och drömmen var detsamma för de båda rörelserna: att storstäderna skulle försvinna genom att folket frivilligt skulle flytta ut från dessa. Raymond Unwin var hängiven William Morris, en av förgrundsgestalterna i Arts&Crafts-rörelsen. Parker & Unwins förslag för Letchworth för även tankarna till österrikaren Camillo Sitte med de varierade gaturummen där sekvenser liksom grupperingen av byggnader var viktig. (Blennow & Svedberg, 1991)

Med tiden seglade Raymond Unwin mer och mer upp som ledare för trädgårdsstadsrörelsen, på bekostnad av Ebenezer Howard. Unwin var mer än Howard intresserad av den fysiska formen men en skillnad var också han tro på stadsplanering som ett viktigt styrinstrument, något han ansåg att föreningen The Garden City Association borde arbeta för. Detta stred mot Howards ursprungliga tankar om att marknadskrafterna skulle styra fritt. En nål i ögat var också den trädgårdsstads-förort, Hampstead Garden Suburb, som Unwin gestaltade utanför London. Den nya stadsdelen blev högt skattad för sin vackra fysiska form men hårt kritiserad av en falang inom The Garden City Association som ansåg att Unwin svikt trädgårdsstadens principer. I Hampstead Garden fanns aldrig någon ambition att skapa en självförsörjande stad, här fanns inget underlag för industrier och arbetsplatser och inget jordbruksbälte runt om. Hampstead Garden Suburb var en förort till London, det första exemplet på en *trädgårdsförstad*. Till slut stod kampen mellan två falanger inom The Garden City Association – mellan fundamentalisterna, som ansåg att föreningen skulle kämpa för "riktiga" självförsörjande trädgårdsstäder enligt Howards modell, medan pragmatikerna, med Unwin, ansåg att man borde bredda uppdraget till att också kämpa för goda trädgårdsförstäder samt för en engelsk lagstiftning inom stadsplanering. Att pragmatikerna gick vinnande ur striden symboliseras av att organisationen 1909 ändrade namn till Garden Cities and Town Planning Association. (Rådberg 1994)

DE SVENSKA TRÄDGÅRDSSTÄDERNA

Trädgårdsstadens idéer spreds snabbt till övriga Europa (Rådberg 1994). I Tyskland startades redan 1902 organisationen *Deutsche Gartenstadt Gesellschaft* och i Frankrike *L'Association des Cités-Jardins de France* 1903. Några av de mer kända exemplen på europeiska trädgårdsstäder är Hellerau i Dresden (figur 4), Staaken i Berlin och Draveil utanför Paris. (Caldenby 1991)

Trädgårdsstaden nådde också Sverige. Stockholms P.O. Hallman och Göteborgs Albert Lilienberg var två arkitekter och stadsplanerarna som i praktiken införde trädgårdsstaden i Sverige. Gamla Enskede (Figur 5) blev den första svenska trädgårdsstaden, ett egnahemsbygge som riktade sig till arbetare. Stadsplanen ritades av P-O Hallman. Gamla Enskede blev en framgång och följdes av många liknande projekt (Caldenby 1991). Trädgårdsstaden enligt Howards stränga mening förverkligades aldrig i Sverige, inte heller någon annanstans, förutom i Letchworth (Caldenby 1991). Det var istället Unwins version som tillämpades: trädgårds-förorter där formen och stadsrummen var viktiga element. Dock var trädgårdsstäderna även i Sverige en social reform där man hade ambitionen att skapa enkla, men hälsosamma och goda bostäder för arbetare, till rimligt låga kostnader. (Rådberg 1994) Även här led arbetarna av dåliga boendeförhållanden i städerna. (Lind 2000)

Trädgårdsstaden kom att anpassas till svensk kultur och historia. En del av stilbildningen i trädgårdsstaden handlade om att ta utgångspunkt i lokal byggnadshistoria (Arts&Crafts-rörelsen) och då var det ju de svenska gamla samhällena som skulle stå som förebild, inte de engelska byarna. Inspirationen fann man i den svenska förindustriella byn. Därför består den svenska trädgårdsstaden i allmänhet av trähus, ofta målade i ljusa kulörer. Stilen på husen var enkla och klassiskt svenska. (Caldenby 1991) Idealbilden demonstreras väl av Elsa Beskows Lillköping i *Tant Grön, Tant Brun och Tant Gredelin* från 1918. (Caldenby 1991)

Johan Rådberg sammanfattar i sin bok *Den svenska trädgårdsstaden* fyra grundregler av vad som kännetecknade de svenska trädgårdsstäderna vid början av 1900-talet:

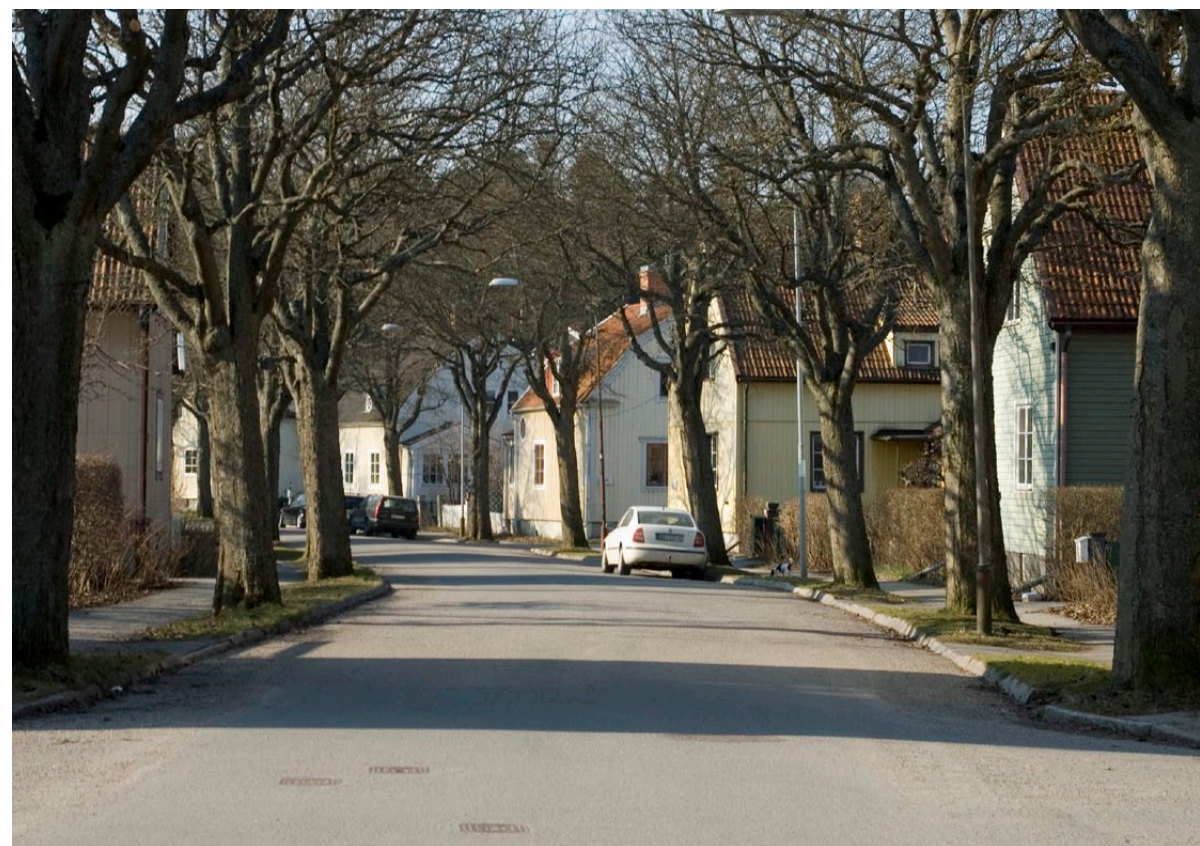
- Måttlig täthet,
- Låga hus,
- Trädgårdar till alla hus,
- Traditionella gator, torg och platser. (Rådberg, 1994)

På liknande sätt ställer Claes Caldenby i *Trädgårdsstäder* i praktiken upp kriterier för en trädgårdsstad, men betonar att alla sällan är uppfyllda samtidigt:

- Den fullständiga staden (näringsliv, jordbruk, kultur och bostäder),
- Samhälleligt ägande av marken,
- Måttlig exploatering,
- Egen trädgård till alla hus,
- Gatans konst – tydligt formade kvarter, gator samt privata och offentliga rum. (Caldenby, 1991 s. 18-19)

Figur 4. De offentliga platserna var en viktig del av trädgårdsstaden. Här och var i gatustrukturen skapades omsorgsfullt utformade platser. På fotot en platsbildning där en gata vidgar sig, i Hellerau Gartenstadt i Dresden, Tyskland. (Foto: Jenny Åkesson)

Figur 5. En krökt lokalgata i Gamla Enskede. Gaturummet skapas av husfasaderna som är ordnade i en linje mot gatan. Även trädplanteringen hjälper till att skapa ett slutet gaturum. (Foto: Jenny Åkesson)

GATANS KONST

”...gatans konst har stort ansvar, ty den är dagligen tillgänglig för alla, ej instängd i muséer: alla tvingas i beröring med densamma och måste därav hämta intryck” skrev Albert Lilienberg 1905.

Den omsorgsfullt utformade gatan, med företrädare i form av Sitte och Unwin, kom att präglade de första trädgårdsstäderna i England, men också de i Sverige. En rad principer tillämpades i trädgårdsstäderna, allt för att skapa trivsamma gaturum;

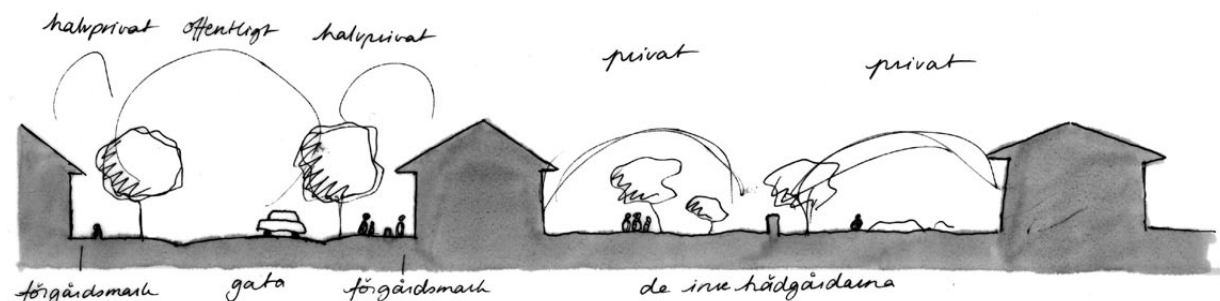
- *Gatans hierarki.* Trädgårdsstäderna hade i allmänhet en tydlig hierarki i gatunätet. Viktiga offentliga gator gavs en formell och strikt utformning längs en axel medan lokalgatorna var betydligt mindre, krökta och vindlande (Figur 5). Bostadsgatorna utformades ofta som säckgator.

- *Gatans rum.* Här och var i gatunätet lät man bilda små offentliga platser (Figur 4). Dessa var utformade med en stor medvetenhet. Även gaturummen gavs tydliga väggar av slutna och sammanhållna husfasader nära gatan vilket ytterligare förstärktes av trädplanteringar (Figur 5). Byggnader i fonden av en gata användes för att ytterligare skapa en tydlig rumskänsla. Detta skapade formella gator och offentliga rum som stod i kontrast till de inre, privata trädgårdarna (Figur 6).

- *Gatans grönska.* Träd användes för att förstärka och skapa mindre och vackrare gaturum, men också för att markera gatornas hierarki (Figur 5). Till huvudgatan valdes större träd med en mer formell karaktär, medan de mindre gatorna planterades med mindre träd av trädgårdskaraktär. (Caldenby 1991 s. 46-56)

Odling var vid denna tid viktig för att dryga ut hushållskassan i många hem. Genom att husen placerades vid gatan skapades inte bara ett vackert gaturum, utan maximal yta frigjordes också till trädgården och odling bakom husen. En sådan struktur (Figur 6) skapade också skyddade trädgårdar som fungerade som en privat sfär för hushållsarbete, umgänge och vila. (Rådberg 1994)

Enskede banade väg för fler trädgårdsstäder runtom i Sverige. Rådberg menar att om tiden mellan år 1900 och 1920 var trädgårdsstadens experimentperiod så var 1920-talet dess skördetid. Trädgårdsstäder byggdes både som hela trädgårdsförstäder i städernas utkanter och som enstaka kvarter i anslutning till befintlig bebyggelse. (Rådberg 1994 s. 97) Några exempel på svenska trädgårdsstäder är Södra Förstaden och Röda Stan i Norrköping, Änggården och Landala Egnahem i Göteborg och stadsdelen Egnahem i Landskrona. (Rådberg 1994 s. 15-41)

Figur 6. Trädgårdsstadens struktur med de tydliga gränserna mellan offentligt och privat.
Illustration: Jenny Åkesson

TRÄDGÅRDSSTADENS DÖD

”När funktionalismen slog igenom dog trädgårdsstaden”. Så drastiskt uttrycker Johan Rådberg det i sin bok *Den svenska trädgårdsstaden*. Han menar dock att det finns en sanning i detta. De nya modernistiska principerna som slog igenom, där kvarterstrukturen skulle bort, där alla husidor var likvärdiga och där gränserna mellan hus, trädgård och gata suddades ut, bröt så totalt med trädgårdsstadens idéer att de var omöjliga att kombinera. Man fortsatte att bygga låga friliggande hus och radhus, men dessa saknade ofta privata trädgårdar. I de fall de hade trädgårdar var dessa öppna mot gatan och inte den privata och skyddade sfär som trädgårdsstadens trädgårdar var. Husen placerades inte längre vid gatan utan drogs in mot mitten av tomten, vilket stred mot principerna om trädgårdsstadens gaturum. Detta gjorde också att trädgårdarna ofta blev smala remsor runt huset istället för en större trädgård på baksidan. Olika hustyper och verksamheter blandades inte längre utan delades upp i flerbostadsområden, villaområden, industriområden och andra arbetsplatser. Husen placerades i raka linjer istället för som i trädgårdsstadens längs varierade och böjda gator. Le Corbusier lanserade visserligen sina skyskrapor som ”vertikala trädgårdsstäder” och utnyttjade på detta sätt den positiva klangen som fortfarande låg i ordet, men det var inte mer än ambitionen om en rik grönska som stämde överens. Trädgårdsstaden led nederlaget mot modernismen och försvann som byggnadsform i mer än ett halvt sekel. (Rådberg 1994)

Under 1960- och 70-talet gjorde man upp med de gamla kvartersstäderna och rev stora områden av gammal, låg bebyggelse i Sveriges städer. I dess plats byggdes höga skyskrapor och lamellhus. De svenska trädgårdsstäderna klarade sig dock bra ifrån sådana rivningar, mycket på grund av att de fortfarande låg i utkanterna av städerna. (Lind 2000 s. 114)

TRÄDGÅRDSSTADENS RENÄSSANS

Först i mitten av 1970-talet, då kritiska röster höjdes mot modernismens boendemiljöer, började man inom svensk stadsplanering vända blickarna åter mot den traditionella kvartersformen, men först i form av stenstaden (Rådberg, 1994).

Själva ordet trädgårdsstäder började användas flitigt igen först mot slutet av 1980-talet. Anledningen till det förnyade intresset tror Caldenby i *Trädgårdsstäder i praktiken* hänger samman med det nyfunna intresset för den traditionella kvartersstrukturen, men också för att man under dessa sista åren på högkonjunkturen stod inför att exploatera stora och helt nya områden i städernas utkanter. Caldenby jämför de moderna trädgårdsstäder som nu byggdes med de fem punkterna som beskrev den gamla trädgårdsstaden från början av 1900-talet. Han kommer till slutsatsen att de moderna trädgårdsstäderna stämmer helt överens med de gamla ifråga om den begränsade exploateringen och den samhälleligt ägda marken. De nya trädgårdsstäderna var dock i bästa fall trädgårdsförstäder, och inte den fullständiga staden som var tanken från början. Det är den sista punkten, den om gatans konst, som varit mest omdiskuterad. Brytningen mellan lamellhusens kvarterslösa gestalt och trädgårdsstadens tydliga kvartersstruktur med uppdelning mellan privata och offentliga rum är stor, och har ifrågasatts. (Caldenby 1991)

Johan Rådberg menar att det nyfunna intresset för trädgårdsstaden också har ett samband med ”den ekologiska krisen”. Under 1970-talet började allmänheten bli mer och mer medvetna om hotet mot miljön och vår resursslukande livsstil. (Rådberg 1994, s. 149) 1960-talet har ibland benämnts *Uppvaknandets period*, då miljöproblemen blev synliga och debatterade av den stora massan. Miljöengagemanget har därefter genomgått flera olika faser. Med Brundtlandrapporten i slutet av 80-talet etablerade begreppet hållbar utvecklingen och miljöproblematiken som en global angelägenhet. (Wärneryd 2002 s. 25-27) En titt på de senaste årens nyhetsrubriker och debattsidor visar att de globala miljöproblemen, växthuseffekten och hållbar utveckling är brinnande ämnen idag, ofta i samband med samhällsplanering och stadsplanering. Detta blir också synligt vid granskningen av planerna bakom de moderna trädgårdsstäderna, vilket vi snart kommer att se.

Den moderna trädgårdsstaden

- ett hållbart alternativ till villamattan?

PRESENTATION AV FALLEN

Förutom den mer allmänna litteraturen om trädgårdsstäder har jag studerat plandokument för tre nutida planeringsprojekt. Gemensamt har de att de tydligt nämner trädgårdsstaden som förebild och argumenterar för valet av trädgårdsstaden utifrån hållbar utveckling. Projekten befinner sig i olika stadier – vissa är förslag som inte i sin helhet kommer att förverkligas medan andra är kommunala detaljplaner som kommer att eller har förverkligats. Alla fyra rör sig om *trädgårdsförstäder*. De ligger alltså alla i anslutning till en stad och kommer inte att utgöra självförsörjande trädgårdsstäder i den stränga mening som Ebenezer Howard tänkte sig.

Vistaberg med Vistabergs allé, Huddinge kommun

Vistaberg har med sitt förhållandevis centrala läge i Huddinge kommun länge diskuterats som ett utbyggnadsområde. Arbetet med att ta fram ett planprogram för området tog sin början i oktober 2001. Planprogrammet som godkändes i oktober 2004 rymmer 1350-1400 nya bostäder. Bebyggelsen ska utformas som en trädgårdsstad. I området fanns innan exploatering naturmark och odlingsmark samt äldre bebyggelse som ej är ansluten till vatten och avlopp samt en del modern bebyggelse. (Planprogram Vistaberg)

Planområdet för Vistabergs allé är en del av det större Vistabergsområdet. Detaljplanen från april 2005 möjliggör utbyggnad av knappt 500 nya bostäder samt en skola inom området. Bebyggelsen ska gestaltas enligt trädgårdstadens modell. Största delen av planområdet var från början obebyggt men en del småhusbebyggelse finns. Landskapet består av småkuperad terräng med skogsklädda toppar och före detta uppodlade dalgångar som tillåtits växa igen. (Detaljplan Vistabergs allé)

För att säkra en bestämd kvalitetsnivå har Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen i Huddinge kommun upprättat ett gestaltungsprogram för Vistabergs allé. I denna presenteras först trädgårdstadens principer med avsnitt om bland annat gaturum, husens placering och stadens grönska samt hur dessa principer tillämpas på det aktuella planområdet. (Gestaltungsprogram Vistabergs allé)

Dokument: *Planprogram för Vistaberg, Detaljplan för Vistabergs allé samt Gestaltningprogram för Vistabergs allé.*

Linero/Norränga, Lund (Arken arkitekter)

Lunds kommun bjöd 2004 in fyra arkitektkontor, varav Arken arkitekter var ett, till parallella uppdrag för en ny stadsdel i Linero/Norränga i östra Lund. Redan i programmet satte Lunds kommun fokus på hållbarhet. Arkitektkontorens uppgift var att arbeta fram och ge förslag på en hållbar stadsdel, framförallt utifrån ekologiska och sociala aspekter. (Arken Linero-Norränga och Parallella uppdrag, Lunds kommun)

Arken arkitekter föreslog för Linero/Norränga trädgårdsstaden som en av tre hållbara strukturer tillsammans med stadstyperna småstad och villastad. Man anser att dessa strukturer kan kombineras inom Linero-Norränga. Medan dessa tre stadsbyggnadsprinciper i början nämns tydligt klumpas de senare i presentationen ihop och det är oklart var författarna anser handla om trädgårdsstaden respektive småstaden eller villastaden. Oftast talar Arken om ”den traditionella nordiska småstaden” som tycks användas som ett samlingsnamn för de tre tidigare nämnda stadstyperna. Trots otydligheten har jag valt att använda mig av argumenten i de fall då det är tydligt att de argumenterar för element som vanligtvis finns närvarande i just trädgårdsstaden, såsom kvartersstruktur och småskalighet. (Arken arkitekter, Linero-Norränga)

I ett annat förslag, av Tengbom-gruppen, anas en viss inspiration från trädgårdsstaden då man kallat sitt förslag för ”Landskapsstaden”. Eftersom detta inte uttalas tydligt i dokumentet har jag valt att inte ta med denna plan i undersökningen. (Tengbomgruppen, Landskapsstaden)

Den planerade utbyggnaden Linero/Norränga ligger i östra utkanten av Lund, i anslutning till stadsdelen Linero som byggdes 1971-1972 och som idag har 5000 invånare. (Linero-Norränga, parallella uppdrag, Lunds kommun)

Dokument: *Särtryck ur tidningen PLAN 5-6 2004, Program för de parallella uppdragen, Arken arkitekters förslag Linero-Norränga.*

Trädgårdsstaden Silverdal (f.d. Margreterdal), Sollentuna

Silverdal ligger i sydöstra utkanten av Sollentuna, i kommundelen Helenelund. Detaljplanen för etapp 1, då kallat Margreteborg, vann laga kraft år 2000 och omfattade knappt 80 ha. Detaljplanen anger att denna del av bebyggelsen skall ske enligt trädgårdstadens principer och huvuddelen av bebyggelsen uppförs i högst två våningar. Etapp 2, södra Silverdal, detaljplanlades 2004 men följer inte trädgårdstadens principer och är därför inte med i denna granskning. (Detaljplan Margreterdal)

Dokument: *Detaljplan för Margreterdal*

IDENTIFIERADE ARGUMENT

Vid granskningen av planer och litteratur om den moderna trädgårdsstaden har jag identifierat de argument som använts för och emot trädgårdsstaden som ett hållbart stadsbyggande. Dessa argument har jag samlat under olika kategorier enligt nedan:

- Täthet
- En småskalig kvartersstruktur
- Funktionsblandning
- Social hållbarhet
- Tidlös attraktivitet
- Värdet av det gröna

Kategorierna flyter ihop och berör varandra i hög grad, men är ändå tydligt urskiljbara. För att skapa en struktur och en överblick går jag igenom argumenten som tillhör en viss kategori för sig och hur de nämns i plandokument och litteratur.

TÄTHET

Exploateringstal är ett uttryck som beskriver ett bebyggelseområdes täthet. Exploateringstalet är lika med kvoten av den sammanlagda bruttoarean för bostäder och lokaler inom ett område delat med områdets totala arean. (Nationalencyklopedin) *Täthet* är ett mer allmänt begrepp men i litteraturen jag stött på används det i allmänhet med samma betydelse som exploateringstal.

Diskussionen om täthet har funnits med i debatten kring trädgårdsstaden redan från början. Ebenezer Howards trädgårdsstad handlade om en balans mellan staden och landsbygden, även ifråga om täthet. Trädgårdsstaden var just en reaktion mot de överbefolkade städerna i industrialismens spår. Redan vid sekelskiftet var trädgårdsstadens begränsade täthet under debatt, då många ansåg det inte vara ekonomiskt att bygga så glest. Unwin bemötte kritiken mot glesheten 1912 i pamfletten *Nothing gained by overcrowding!* (Rådberg 1994)

Jane Jacobs problematiserar i sin bok *The death and life of great american cities* att trädgårdsstadsförespråkarna i sin analys av dåtidens städer satte likhetstecken mellan täthet/exploateringstal och överbefolkning (overcrowding). Hon menar att de hotbilder förespråkarna av trädgårdsstaden tog upp - de överfulla ohälsosamma områdena i städerna - inte brast eftersom de var för högexploaterade, utan för att människor var trångbodda ifråga om att de bodde för många per rum. Det grundläggande problemet var istället fattigdomen och bristen på bostäder. (Jacobs 2000, s. 218-221)

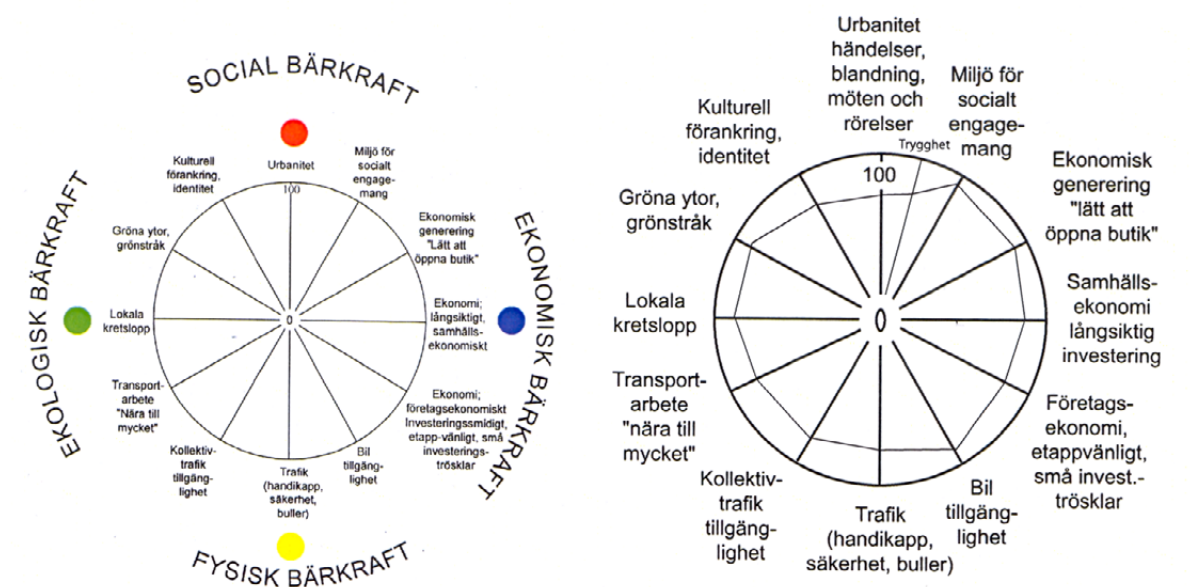
I västvärlden har under de senaste åren städernas problem fokuserats på bebyggelsens utspridning, på engelska *urban sprawl*, vilket innebär att städerna sprider ut sig glest och tar mer och mer av landskapet runt om i anspråk (Wärneryd 2002). Från 1960 till 1995 ökade befolkningen i Sverige med drygt 50 % medan tätortsarealen mer än sexdubblades. I tätorternas utkanter har vi tillåtit glesa, lågexploaterade bostadsområden att bre ut sig (Boverket 2004, s. 60). Boverket menar att tätortens struktur ska utformas för att skapa förutsättning för livskvalitet och god hushållning. Utgångspunkten är den täta, funktionsintegrerade och gröna tätorten. I en sådan stad återanvänder man befintlig bebyggelse samtidigt som man bygger "inåt" och förtätar inom stadens gränser och bevarar grön- och vattenområden i tätortens nära omgivning. (Boverket 2004, s. 59-60)

I debatten om tätt och glest lyfts trädgårdsstaden ibland fram som tät, ibland som gles och ibland som balansen däremellan, som vi kommer se nedan.

I detaljplanen för Vistabergs allé anger Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen att de vill utnyttja marken väl i den planerade exploateringen. Detta kan enligt detaljplanen göras genom att bygga med trädgårdsstaden som modell. (Detaljplan Vistabergs allé) I gestaltungsprogrammet förespråkar man begränsade gatunät med hänsyn till bland annat ett effektivt markutnyttjande. Genom att mindre mängd mark används till gator blir det mer över till planterade gröna gårdar. (Gestaltungsprogram, Vistabergs allé)

Byggandet av Linero-Norränga i Lund, som innebär nyexploatering på högproduktiv jordbruksmark, ställer stränga krav på att marken används effektivt enligt Arken arkitekter. Arken utvärderar sitt eget förslag för området (som består av stadstyperna trädgårdsstad, småstad och villastad) utifrån olika hållbarhetsaspekter och redovisar detta i form av en "värderos" (Figur 7). I en tabell redovisas värderosorna för olika stadstyper (Figur 8). I denna jämförs stadstyperna även utifrån exploateringsgrad och ägostorlek/projektstorlek. (Arken arkitekter, Linero-Norränga)

Förebilden för sitt förslag hittar Arken i den skandinaviska stadstypen med en grön halvtät karaktär. Man menar att denna har både urbana kvalitéer och kapacitet för ekologiska lösningar. Man föreslår en effektiv markanvändning men i form av fler och lägre kvarter. Med en sådan struktur kan exploateringsgraden bli densamma som i ett förslag med höga kvarter och breda gator. Exploateringstalet på Arkens föreslagna stadsdel ligger vid 0,25 som genomsnitt men här ska finnas plats för en variation med både tätare och glesare områden. Arken menar att det föreslagna exploateringstalet ger förutsättning för både urbanitet, grönska och ekologiska

Figur 7. Arken arkitekter skapar något de kallar en värderos för sitt eget förslag för Linero-Norränga. I värderosen bedöms den föreslagna stadsdelens bärkraftighet utifrån ekologiska, sociala, ekonomiska och fysiska aspekter. Värderosen till höger visar att Arken arkitekter klassar sin föreslagna stadsdel som väldigt bärkraftig inom samtliga aspekter. (Linero-Norränga, Arken arkitekter)

lösningar. (Arken arkitekter, Linero-Norränga)

I sitt förslag problematiserar Arken arkitekter delvis den uppgift som Lunds kommun har satt ramarna för i sitt program. Arken menar att planeringens främsta uppgift idag är att komplettera befintliga byggbestånd och att bygga tätare på redan exploaterad mark, medan ny-exploateringar på orörd mark eller jordbruksmark är ett sistaalternativ som bör undvikas. Låghusmattor i städernas utkanter är negativa för städernas ekologi. Linero-Norränga anses vara ett gränsfall och kommunen måste visa att man tar sig an denna ansvarsfulla uppgiften på ett bra sätt. (Arken arkitekter, Linero-Norränga)

Vi kan se att medan detaljplanen för Vistabergs allé mer entydigt lyfter fram trädgårdsstaden som ett sätt att utnyttja marken väl argumenterar Arken arkitekter mer utifrån en balans mellan tätt och glest, urbant och lantligt precis som Ebenezer Howard på sin tid. (Arken arkitekter, Linero-Norränga och Detaljplan Vistabergs allé).

Även Johan Rådberg hänvisar till trädgårdsstaden som det bästa av två världar. Han menar att man i den svenska småstaden, som står som förebild för trädgårdsstaden, kan bo i ett litet hus med egen trädgård men samtidigt ha tillgång till en riktig stadsmiljö med gator, gränder och torg. (Rådberg 1994) Balansen mellan tätt och glest lyfts även fram av Nina Åhman, projektansvarig arkitekt för Vistaberg som Emilia Jensen intervjuat i sin uppsats *Från historisk idé till dagsaktuell verklighet*. "Trädgårdsstaden står för en lagom tät bebyggelse, vilket innebär inte glest som ett villaområde och inte fullt så tätbebyggt som staden, berättar den projektansvariga arkitekten Åhman från Huddinge kommun. Vistaberg håller sig till den måttliga tätheten där tvåvåningshuset blir det allmänt vanliga." (Jensen 2005 s. 23)

Invändningar mot trädgårdsstäderna i form av att de är för glest byggda bemöter Johan Rådberg i *Den svenska trädgårdsstaden*. Han menar att det är fel att jämföra den svenska trädgårdsstaden med de amerikanska storstäderna ur vilka debatten och begreppen om stadsutglesning (Urban Sprawl) kommer. Rådberg menar att de amerikanska storstäderna har mindre exploateringsgrad än trädgårdsstäder (amerikanska storstäder: $e=0,1$, trädgårdsstaden: $e=0,2-0,3$). Dessutom satsar de amerikanska städerna inte på kollektivtrafik till skillnad från Sverige. Rådberg hänvisar till forskning som visar att det finns en kritisk gräns för befolkningstätheten för att busslinjer ska kunna vara lönsamma och gå med en acceptabel turtäthet. Gränsen anses ligga på minimum 20-30 personer per hektar. Trädgårdsstaden ligger på 50-60 personer/Ha. Trädgårdsstaden slukar inte för mycket mark enligt Rådberg, vilket vissa kritiker hävdar. Han kommer fram till att den rena bostadsmarken i hela Storstockholm har en genomsnittlig täthet på $e=0,20$, vilket är lägre än Gamla Enskede. Trädgårdsstad istället hade alltså inte gett större utbredning än idag, snarare något mindre. (Rådberg 1994 s. 152-153)

I detta jämför Rådberg med tätheten i snitt i Stockholm idag och kommer till slutsatsen att trädgårdsstad hade blivit tätare. Frågan kvarstår dock fortfarande om trädgårdsstaden är tät nog för att skapa en hållbar utveckling.

Rådberg menar vidare att bostadsmarken idag är väldigt olika utnyttjade – det kan skilja 20 gånger. Majoriteten av invånarna bor i tätbyggda områden - $\frac{3}{4}$ bor i flerfamiljshus. Fördelning är väldigt sned, några få har en väldigt stor yta att leva på medan den stora massan bor tätt. Rådberg menar att man hittills har byggt både för glest och för tätt. (Rådberg 1994)

Boverket beskriver i *Hållbara städer och tätorter i Sverige* att det finns en allmän insikt om att vi bör utveckla våra städer inåt istället för att strö ut en gles bebyggelse. Avståndet till handel och service har ökat både på städerna och på landsbygden. Orsakerna till de ökade avstånden beror delvis på den minskade boendetätheten. (Boverket 2004, s. 65) Stadsutglesning för med sig ett ökat resebehov och bilbehov, vilket i sin tur för med sig större utsläpp och energiförbrukning. Utgångspunkten bör vara en tätare stad än idag. (Boverket 2004 s. 60)

Enligt Lena Falkheden, arkitekt och forskare på Chalmers i Göteborg, har diskussionen om den täta och kompakta staden eller den glesa och gröna staden en tendens att bli polariserad. Hon menar att det i verkligheten saknas enkla samband mellan stadsstruktur och transporters

Figur 8. I tabellen redovisas olika stadstyper utifrån exploateringsgrad och ägostorlek/projektstorlek, tillsammans med "värderosor" av samma princip som i figur 7. Trädgårdsstaden klassas enligt värderosen som relativt bärkraftig, framförallt utifrån ekonomiska och fysiska aspekter. Både exploateringsgraden och ägostorleken/projektstorleken anses för trädgårdsstaden vara relativt låg. (Linero-Norränga, Arken arkitekter)

energianvändning. Den täta staden ökar helt klart förutsättningarna för att nå många av stadens funktioner med gång eller cykel, men ofta har utbudet och valfriheten mer inverkan när vi väljer plats för arbete, inköp och fritidsaktiviteter. Falkheden diskuterar också risken med att i den täta stadens namn exploatera de gröna ytorna. Att behöva ”fly” en tät stad med bil eller flyg för att kunna tillfredställa sina behov av natur eller fritidsaktiviteter minskar inte resandet. (Falkheden 2005, s. 77) Om vi vill uppnå en tät stad där invånarna kan tillgodose sina vardagliga behov inom nära avstånd får vi inte glömma bort behov som grönområden eller rekreation.

Boverket föreslår att en hållbar stadsutveckling kan bestå av en kombination av täta och glesa områden som kompletterar varandra. En metod kan vara att skapa tätare kluster kring platser där tillgängligheten är god, som i anslutning till infrastruktur, medan ytorna däremellan kan erbjuda glesare bebyggelse och större park- och naturområden. (Boverket 2004, s. 61) Kan- ske kan trädgårdsstaden i en sådan princip vara en del av de mer glesbyggda mellanområdena?

Konsensus lutar åt att en tät stad är mer hållbar än en gles, med att ett sådant resonemang ändå är något förenklat. Trädgårdsstaden lyfts fram som ett mellanting mellan det täta och det glesa. Intressant är hur trädgårdsstadens täthet förhåller sig till villamattan. Eftersom just villamattan tar mycket plats i anspråk blir trädgårdsstaden intressant som alternativ, även om den är gles jämfört med t.ex. stenstaden.

Ett alternativ till villamattorna måste uppfylla samma behov och efterfrågan hos de bo- ende som idag söker sig dit. Det gör inte stenstaden med dess lägenheter, men kanske gör träd- gårdsstaden det. Om trädgårdsstaden då är tätare än villamattorna så är det ett steg i en hållbar riktning.

EN SMÅSKALIG KVARTERSSTRUKTUR

Trädgårdsstaden består av en traditionell kvartersstruktur med gator, trädgårdar och torg. Skalan har också i allmänhet varit intim med relativt smala gator och byggnader med oftast två, ibland tre våningar. (Rådberg 1994 och Caldenby 1991). Som vi kommer se lyfts just detta fram som en fördel utifrån hållbarhetsaspekter.

Gestaltningssystemet för Vistabergs allé anger att trädgårdsstadens kvartersstruktur bildar en ram vari många olika byggnadstyper kan rymmas. Om stadsdelen utformas med omsorg kan marken på detta sätt utnyttjas effektivt. (Gestaltningssystem Vistabergs allé) Även Arken beto- nar kvarterens betydelse och vänder sig bort från modernismens kvarterslösa struktur. Inte heller ett stramt och strikt rutnät som på 1800-talet är önskvärt. Istället föreslås en mer oregelbunden, informell och småskalig kvartersstruktur. (Arken arkitekter, Linero-Norränga)

Arken menar att en mer varierad kvartersstruktur gör det lättare att anpassa den nya pla- nen till befintliga gårdar och ägogränser som finns inom planområdet. Ett annat motiv bakom tomter i olika storlekar är att det ger passform för olika typer av verksamheter, boende och service som kommunen efterfrågar i sitt program. Den varierade kvartersstrukturen anses vara flexibel och kan tillgodose framtida behov som idag kan vara svåra att förutse. ”Kvartersstaden, såsom den tolkats i nordiska småstäder, erbjuder en ytterst flexibel struktur med goda möjlighe- ter att kombinera de önskade fyra typerna av bärkraft.” (Arken arkitekter, Linero-Norränga)

Vidare menar Arken arkitekter att kvartersstaden i kombination med kollektivtrafik som leds längs en sekvens av hållplatstorg är en bilsnål planering. Ett rutnät skapar också förutsätt- ning för goda butikslägen, och därmed förutsättning för funktionsblandning och ett lokalt liv. Rutnätet är också en struktur med god närbarhet där många adresser nås på kort avstånd, samti- digt som den givna ytan kan användas effektivt. ”Kvartersmönster ger effektivt markutnyttjande redan vid måttliga hushöjder.” En sådan struktur slösar inte heller mark på impediment längs infarter och stora gator. ”Det betyder att vi säger ja till effektiv markanvändning fast med fler och lägre kvarter med finmaskig gatuväv och intima gatumått. Exploateringsgraden blir den- samma som i en struktur med höga kvarter och breda gator, men de sociala reviren blir nättare.” Den nätta skalan anses vara en fördel utifrån ett estetiskt eller stadsbildsmässigt perspektiv. Man lyfter även fram de ekologiska förtjänsterna med en nätt skala men ger uttryck för osäkerhet: ”Ekologiska aspekter tillgodoses bäst i den lilla skalan – även om en del påstår motsatsen.” (Ar- ken arkitekter, Linero-Norränga)

Resultaten visar att förespråkarna för trädgårdsstaden framhåller att trädgårdsstaden är en kvar- tersstruktur vilket i sin tur ses som en hållbar struktur. Denna anses utgöra en flexibel ram och ger möjlighet till välutnyttjad mark, kollektivtrafik, butiker och folkliv. Arken framhäver den nätta skalan också med hänsyn till estetiska och ekologiska värden.

FUNKTIONSBLANDNING

Ebenezer Howard tänkte sig trädgårdsstaden som en fullständig stad med både arbetstillfällen, bostäder och ett kulturutbud (Rådberg 1994 och Caldenby 1991). Den självförsörjande staden förverkligades aldrig, men finns kvar i tankarna bakom trädgårdsstaden och har aktualiserats på senare år då de zonindelade, bilberoende städerna allt mer börjat ifrågasättas.

I dagens stadsbyggnadsdebatt uttrycks en önskan om en mer blandad stad med en mångfald av människor, boende och verksamheter. Den blandade staden lyfts fram som en modell för en hållbar utveckling. Trots detta praktiserar vi ofta en planering i zoner, med rena bostadsområden, rena verksamhetsområden och rena kontorskvarter. Idag lider många områden av en brist på utbud och variation. Motiv bakom viljan till en mer blandad stad kan vara ekonomisk tillväxt, bättre tillgång till service för boende, en jämnare trafikbelastning samt en större trygghet då människor är närvarande i områden en större del av dygnet. Trafikvolymerna påverkas i hög grad av hur verksamheter är placerade i förhållande till varandra. Boverket menar att utgångspunkten bör vara tätorten med en struktur som erbjuder ett varierat utbud av bostäder, arbetsplatser, service och kultur. Detta ger i sin förutsättning för minskat bilbehov, bättre livsmiljö och miljöanpassade transporter. Boverket betonar också att grönområden och vattenområden bör finnas nära tillgängliga för stadens invånare. Strävan mot en mer blandad stad försvåras dock av att våra städer har växt till ytan. (Boverket 2004, s. 77)

I planbeskrivningen för Silverdal säger man sig eftersträva en god balans mellan arbetsplatser och boende vilket skapar ett mindre resbehov. (Planbeskrivning Silverdal) Även Arken arkitekter menar att bilbehovet minskar om butiker, mötesplatser och kulturliv finns att tillgå lokalt. En sådan struktur anses också vara en struktur med ett lokalt liv. Även "den goda biltrafiken" är värdefull, då den bidrar med genomströmmande trafik och kunder. Arken föreslår därför en varierad stadsdel. Här ska finnas plats för olika täthet och en blandning av småstads-, trädgårdsstads- respektive villastadskvarter. Fördelningen mellan dessa kan lämpligen förskjutas med skiftande konjunktur, då utvecklingen ofta går åt mindre enheter under en lågkonjunktur. Arken menar att rutnätet och kvarteren bygger en ram som kan fyllas med en mångfald av verksamheter. (Arken arkitekter, Linero-Norränga)

Arken sammankopplar den blandade stadsdelen med sociala värden och ett minskat resbehov eftersom ett rikare utbud finns nära tillhands. Intressant är också att man lyfter fram blandningen mellan de olika typerna småstad, trädgårdsstad och villastad och att själva blandningen är något dynamiskt och som kan utvecklas olika över tiden. Här finns en flexibilitet under utbyggnadstiden. Samtidigt framstår stadstyperna småstad, trädgårdsstad och villastad ganska lika vad gäller boendeformer, med en liten andel lägenheter och en stor andel friliggande villor. Hur stor är variationen i utbudet och bland de målgrupper man tänker sig ska bo i stadsdelen?

Man kan här se en koppling till hur utvecklingen var då de svenska trädgårdsstäderna i början av 1900-talet byggdes ut. Bland annat Enskede hade planerats med betydligt mer radhus och hyreshus än vad som sedan blev fallet. Anledningen var att dessa boenden visade sig svåra att sälja. (Rådberg 1994, s. 79-80) Arken håller redan i ett tidigt skede denna frågan öppen. Det kan ses som en god och flexibel hållning, samtidigt som just denna öppenhet skulle kunna innebära en mindre mångfald i det som byggs, om det till exempel visar sig att en viss typ av boende genererar större intäkter för kommunen eller byggherren. Kanske riskerar då Arkens förslag för Linero-Norränga att ända inte bli så blandat som de själva förespråkar?

Arken föreslår vidare att bebyggelsens bottenvåningar bör anpassas i våningshöjd och form för att kunna innehålla både bostäder och verksamheter. Det nya näringsidkandet behöver en god miljö i form av ett varierat utbud och framförallt hyreslandskap. "Ägandeformer bör varieras, och det bör ske också inom kvarterets skala. Tomternas form och detaljplaneregler bör tillåta framtida tillbyggnader." (Arken arkitekter, Linero-Norränga)

Även planbeskrivningen för Silverdal anger att integration mellan arbetsplatser, service

och bostäder är eftersträvansvärt. Det är dock något otydligt om huruvida man kopplar samman denna integration just med trädgårdsstaden. (Planbeskrivning Silverdal)

Emilia Jensen menar i sin uppsats att just bristen på självförsörjande och lokal service, handel och arbetsplatser är en faktor som tydligt skiljer de moderna trädgårdsstäderna hon studerat från Ebenezer Howards vision. I dagens trädgårdsstäder finns det så gott som inga verksamheter, institutioner eller jordbruk och de har ofta karaktären av sovstäder. Ambitionen till blandning i upplåtelseformer och prisnivåer finns fortfarande vid planeringen av trädgårdsstäder. Jensen menar dock att denna mångfald har motverkats av den stora efterfrågan på trädgårdsstäder, något som trissat upp priserna. Det råder fortfarande en viss blandning, men det krävs ekonomiskt kapital för att bosätta sig i områdena, särskilt då hyresrätter sällan uppförs. (Jensen 2005)

I en undersökning av attraktivitet hos olika kvarterstyper i Stockholm Söderort kommer dock Johan Rådberg fram till att trädgårdsstaden är tämligen unik då den faktiskt bryter mot det i övriga segregerade mönstret i upplåtelseform. Trädgårdsstaden är den enda stadsdelen i undersökningen där det råder balans mellan hyresrätt och bostadsrätt/äganderätt. Formerna svarar i trädgårdsstaden för ungefär hälften var och blandas i många fall ända ned på kvartersnivå. (Rådberg 2000, s. 72) Studien behandlar inte bara moderna trädgårdsstäder, utan utgörs framförallt av trädgårdsstäder byggda mellan 1905 och 1930. (Rådberg 2000, s. 18) Att de gamla trädgårdsstäderna lyckades med den blandning vi idag så intensivt eftersträvar är mycket intressant.

Vid tiden för Emilia Jensens uppsats hade delar av Tullinge trädgårdsstad hunnit uppföras vilket gjorde att hon hade möjlighet att utvärdera denna stadsdel i verkligheten. Just bristen på verksamheter visar sig utgöra ett problem. Det fanns visserligen planer på sådana lokaler, men byggherren har valt att uppföra dessa som bostäder. Dessa kan dock ganska enkelt omvandlas till verksamhetslokaler om eller när efterfrågan uppstår. Orsakerna bakom bristen på handel och verksamheter tror Jensen är att dagens trädgårdsstäder är för små för att skapa kundunderlag för verksamheter. Howard tänkte sig städer på ca 30 000 invånare, medan de moderna trädgårdsstäderna planeras för ca 1000-3000 invånare. Människors ökade rörlighet idag bidrar också till att efterfrågan på service nära hemmet minskat. Vidare menar Jensen att det finns ett behov hos människor att dela på arbete och fritid i olika sfärer. Kanske efterfrågar människor i praktiken en sådan uppdelning för att verkligen kunna koppla bort arbetet när man är hemma. Då kan den mångfunktionella stadsdelen med mycket liv och rörelse kanske vara önskad, resonerar Jensen. (Jensen 2005)

Boverket menar att en funktionsintegrerad stad är en utgångspunkt för en stad med livskvalitet och god hushållning. (Boverket 2004, s. 59-60) Handel och service är väsentligt för att skapa attraktiva bostadsområden. Handel skapar arbetstillfällen liksom ett socialt liv och möten mellan människor. Av flera anledningar är det därför viktigt för en stad och region att det finns förutsättningar för konkurrenskraftig handel. För att erbjuda detta på ett hållbart sätt krävs också att sådana verksamheter är tillgängliga för alla människor och på ett sätt som begränsar miljöpåverkan i form av t.ex. biltrafik. Boverket menar att ett problem är att bostäder och service idag utvecklas oberoende av varandra. Dagligvarubutikerna på gångavstånd håller på att försvinna i dagens utveckling. (Boverket 2004, s. 64) Avståndet till handel och service har ökat både på städerna och på landsbygden. Detta utgör en stor inskränkning i vardagslivet för de 25% av hushållen i Sverige som saknar tillgång till bil. Bristen på affärer i bostadsområden har också negativa effekter på det sociala livet. Platser för handel utgör spontana mötesplatser. Försvinner dessa från förorterna riskerar de att utarmas ytterligare. Det bidrar i sin tur till att färre människor rör sig i området, vilket minskar den sociala kontrollen som i sin tur ökar otryggheten. Den negativa spiralen är ett faktum. (Boverket 2004 s. 65)

Resonemangen ovan tycks visa på en övertygelse att en mer funktionsblandad stad är en mer hållbar stad. Det är något oklart huruvida just trädgårdsstaden anses gå hand i hand med funk-

tionsblandningen, eller om argumenten snarare är ett uttryck för en vurm för funktionsblandning oavsett stadstyp. Däremot anser bland andra Arken arkitekter att en funktionsblandning kräver en kvartersstruktur då en sådan skapar goda butikslägen.

Det som eftersträvas är att blanda både bostäder, verksamheter, service och handel liksom olika upplåtelseformer och stadstyper inom samma stadsdel eller kvarter. Till fördelarna med funktionsblandningen nämns ett mindre bilbehov, högre attraktivitet och ett lokalt liv med stor trygghet.

Något som inte nämns i argumenteringen men som funktionsblandningen också skulle kunna handla om är blandningen mellan staden och landet/naturen/det gröna. Själva balansen mellan dessa är trädgårdsstadens utgångspunkt (Rådberg 1994 och Caldenby 1991). Som Falkheden anmärker bör staden också tillgodose invånarnas behov av grönområden och rekreation. Människor ska inte behöva göra långa resor med bil eller flyg för detta ändamål. (Falkheden 2005, s. 77) Grönområdena och trädgårdarna är också en "funktion" och får inte få glömmas bort i funktionsblandningen.

SOCIAL HÅLLBARHET

Boverket menar att om den sociala attraktiviteten minskar i ett område så leder detta till lägre hållbarhet i allmänhet och därmed mindre attraktivitet för regionen som berörs. Många regioner arbetar därför för en socialt hållbar utveckling för att stärka sin attraktivitet. Konkreta åtgärder kan bland annat handla om satsningar på ett attraktivt och varierat boende och tillgång till kulturaktiviteter och grönområden. (Boverket 2004)

Det är på stadens olika platser som människor kommer i beröring med varandra. Stadens offentliga platser är därför viktiga för att få till stånd en ökad delaktighet och ett demokratiskt samtal som kan vara en tillgång för den enskilda människan liksom för planeringsprocessen. En viktig uppgift för stat och kommun är därför att se till att det finns goda mötesplatser i staden. (Boverket 2004)

I planbeskrivningen för Silverdal menar man att trädgårdsstaden med sina trädgårdar och varsamt utformade gator ger förutsättningar för ett rikt socialt liv. (Planbeskrivning Silverdal) Trädgårdarna och gatorna ses som viktiga mötesplatser i stadsdelen.

Även Arken arkitekter säger sig eftersträva en social bärkraftighet. De menar att Linero-Norränga får ett spännande läge med mycket genomströmning vilket ger förutsättning för händelser och möten. Man framhåller också blandningen mellan arbetsplatser och boende som värdefullt ur en trygghetsaspekt, då det motverkar att stadsdelen är obefolkad vissa delar av dygnet. Arken föreslår ett finmaskigt gatunät och kopplar samman de sociala värdena med just stadsskalan. "Exploateringsgraden blir densamma som i en struktur med höga kvarter och breda gator, med de sociala reviren blir nättare." Man menar att indelningen i kvarter och offentliga utrymmen ger enklare orientering och möjlighet till möten i tydliga privata och offentliga revir. (Arken arkitekter, Linero-Norränga)

Åhman, projektledande arkitekt för Vistaberg, lyfter även hon fram den tydliga och viktiga avgränsningen mellan privat och offentligt som något som talar för trädgårdsstaden. Denna avgränsningen gick förlorad i modernismens bostadsområden, något som hon menar att människor nu vill ha tillbaka. (Jensen 2005)

Att kunna påverka sin nära omgivning är viktigt för att skapa gemenskap och social sammanhållning i ett bostadsområde (Boverket hållbara s. 96). Detta är också en aspekt av den sociala hållbarheten som tas upp i argumentationen för trädgårdsstaden.

Arken framhäver återigen den lilla skalan och menar att denna, tillsammans med blandningen, ger möjlighet för invånare och näringsidkare att påverka stadsdelens liv och framtoning. "Småskalighet ger påverkbarhet." (Arken arkitekter, Linero-Norränga)

John Sjöström berättar om trädgårdsstaden i Enskede, där han själv är uppväxt. Han menar att här finns en vi-känsla som på få andra orter. Detta, skriver han, hänger ihop med organisationsformen som låg bakom exploateringen. Genom tomträten, självbygget, starka ägarföreningar samt att varje boende fick stöd från det allmänna i etableringsfasen har miljön och samhörigheten skapats. (Caldenby 1991, s. 30)

Något som inte diskuteras i de studerade projekten ovan är den del av den sociala hållbarheten som handlar om rättvisa. I sin jämförelse av moderna trädgårdsstäder och den gamla trädgårdsstadsprinciper kommer Emilia Jensen fram till att det framförallt är de politiska och sociala aspekterna som har fallit bort (Jensen 2005). Då trädgårdsstaden var ung var den både utomlands och i Sverige en social reform som strävade efter att erbjuda arbetarna, den fattiga delen av befolkningen, ett gott boende. (Rådberg 1994 och Blennow & Svedberg 1991) Finns kanske inte det behovet idag?

Det tycks så. Under 1990-talet ökade de sociala klyftorna i boendet. Bostadsutgifterna har totalt sett ökat mer än hushållsinkomsterna. Det finns brist på bostäder i prisnivåer som "vanliga" hushåll kan betala vilket ökat trångboddheten och drabbat människor som blivit

hemlösa. Antalet kommuner som rapporterar bostadsbrist ökar. Störst brist råder på små och medelstora hyresrätter. Särskilt ungdomar och studenter drabbas av bostadsbristen (Boverket 2004, s. 93). Boverket menar att en hållbar stad ska erbjuda boendemiljöer av god kvalitet för alla. Bostadsförsörjningen är en viktig hållbarhetsfråga som kommunen måste ta ansvar för. (Boverket 2004, s. 90)

Det finns alltså även idag problem med bostadsförsörjningen i Sverige, framförallt bland de unga och de med lägst ekonomisk status. Trädgårdsstaden, med sin tradition av ett socialt bostadsbyggande, skulle kunna ha liknande roll idag och därmed sträva mot hållbarhet även i denna fråga.

Sammanfattningsvis ser vi att trädgårdsstaden framhålls som en socialt hållbar form på grund av mötesplatserna (trädgårdar och gator), de tydliga sociala reviren och den intima skalan som anses skapa påverkbarhet för de boende. Även funktionsblandningen nämns som viktig för den sociala hållbarheten. Däremot tas inte bostadsförsörjningen eller integrationsproblematiken upp. Vem ska bo i trädgårdsstäderna?

TIDLÖS ATTRAKTIVITET

I uppsatsen *Från historisk idé till dagsaktuell verklighet* intervjuar Emilia Jensen arkitekter och byggherrar som varit verksamma inom planerandet och byggandet av Vistabergs allé och Tullinge trädgårdsstad. Båda yrkesgrupperna menar att trädgårdsstaden är en efterfrågad boendeform. Det är lätt att sälja bostäderna till ett bra pris och man säger sig gärna bygga vad människor efterfrågar. Man tycker sig se att människor uppskattar småskaligheten och de gröna miljöerna som trädgårdsstaden erbjuder. (Jensen 2005) Även i planbeskrivningen för Vistabergs allé nämns trädgårdsstadens attraktivitet. I denna citeras Kommunstyrelsen som menar att valet av trädgårdsstaden är ett sätt att skapa en attraktiv bebyggelse som är väl anpassad till omgivningen. (Silverdal planbeskrivning)

I forskningsrapporten *Attraktiva kvarterstyper* undersöker Johan Rådberg olika kvarterstypers attraktivitet utifrån Stockholm Söderort. Undersökningen visar att kvarterstypen har avgörande betydelse för attraktiviteten och är den enskilda faktor som bäst förklarar attraktiviteten i Stockholm Söderort, mer än t.ex. lägesfaktorer. Om man ser till förortszonen är småskalig bebyggelse mest attraktiv. Inom den småskaliga kategorin ryms friliggande villor, radhus och blandad trädgårdsstad. Minst attraktiva inom förortszonen är enligt studien de storskaliga områdena, bestående av loftgångshus eller varianter av friliggande höghus. Rapporten lyfter särskilt fram trädgårdsstaden som attraktiv, med sin blandning av flerfamiljshus och enfamiljshus i en kvartersstruktur. Dess attraktivitetsindex i forskningsstudien ligger på 165, vilket är i nivå med innerstadens attraktivitet. Skillnaden i attraktivitet mellan kvarterstyper kvarstår även då man i beräkningen tagit med skillnaden i upplåtelseform, något som annars kunde varit missvisande. (Rådberg 2000, s.70-71)

Andra undersökningar har visat att en majoritet av Sveriges befolkning föredrar att bo i låga hus med markkontakt, helst med egen trädgård. En opinionsundersökning om svenska ungdomars attityder till sitt framtida boende visar att egen trädgård eller täppa i anslutning till bostaden hamnar högst upp på önskelistan. Rådberg hänvisar också till det ökade intresset för trädgårdsodling i allmänhet, något som talar för trädgårdsstaden. (Rådberg 1994) Trädgårdsstaden framhålls alltså som en attraktiv stadstyp. Vad är det i trädgårdsstaden som lockar och hur kommer attraktionen att stå sig i framtiden?

Som vi kommer se kopplas trädgårdsstadens attraktivitet ofta ihop med dess utgångspunkt i den gamla byn och småstaden, det som var förebilden redan i de första trädgårdsstäderna.

Arken arkitekter menar att människor längtar tillbaka till de klassiska småstadsmiljöerna och byarna, något de ser genom att titta på husefterfrågan och markpriser. Attraktionskraften hänger ihop med den stämningsfulla miljö som dessa stadstyper skapar, något man menar ofta väger tyngre för människor än lyxiga hus. Det finns enligt Arken en brist på ”varan småstad” i de flesta svenska städer. (Arken arkitekter, Linero-Norränga)

Trädgårdsstaden anses dessutom vara en stadsbyggnadsform som behållit sin popularitet under lång tid, och många tror att den kommer stå sig väl även i framtiden. Åhman, planarkitekten bakom Vistabergs allé, framhäver trädgårdsstaden som en traditionell byggnadsform, något som är ständigt högt värderat av allmänheten. Planarkitekten bakom Tullinge trädgårdsstad, Kjell Forshed, menar att trädgårdsstadens popularitet inte bara stått sig, utan också ökar, vilket förklarar varför arkitekter förespråkar trädgårdsstäder. Trädgårdsstaden är unik i sin förstäelse för människan och hennes behov, enligt Forshed. Den svarar mot många av de krav som ställs på ett bostadsområde och kombinerar det hela i en intressant helhet. (Jensen 2005) Även Johan Rådberg framhåller trädgårdsstaden som en miljö som har utvecklats och förbättrats och jämför den med moderna områden som han menar ofta behöver byggas om i grunden efter 20-25 år. (Rådberg 1994)

Enligt Arken arkitekter har principerna som legat till grund för den klassiska trädgårdsstaden visat sig skapa goda och långsiktigt brukbara miljöer. De frågar sig hur människor i framtiden kommer att vilja bo – blir det urbant eller i småsamhällen? Arken föreslår både-och.

En hållbar stad skall kunna erbjuda både gröna och urbana kvalitéer. (Arken arkitekter, Linero-Norränga)

Under rubriken *Bejaka efterfrågan, men tolka den hållbart* diskuterar Arken risken med att enbart se till efterfrågan. I Lund finns efterfrågan på ”hus med garage” vilket skulle kunna leda till stora villaområden som sovstad till Malmö och Köpenhamn, något som vore olyckligt. Genom en tolkning på stadstypnivå kan man bejaka efterfrågan i form av trädgårdsstaden, villa-staden och småstaden. ”Skillnaden är att med det senare koncepten får både kunden det kunden efterfrågar och Lund får den bebyggelse som behövs för en hållbar utveckling. Ekologiskt och ekonomiskt.” Arken menar också att Lund mycket bokstavligt bör utgå från det som man redan har bra referenser på, vilket är den klassiska nordiska småstaden. (Arken arkitekter, Linero-Norränga)

Arkens ställningstagande om att anpassa sig efter efterfrågan men att tolka den hållbart är intressant. En viktigt idé med hållbarheten är just att ta hänsyn till flera aspekter samtidigt. Hållbarhet kan tänkas handla väldigt mycket om en sådan balansgång och jämkning.

Arken knyter också an till kontinuitet - att man som stad drar lärdom av vad som har fungerat bra hittills, något som diskuteras av John Sjöström i *Trädgårdsstäder i praktiken*. Han menar att en nyckel för att skapa långsiktigt brukbara miljöer är att dra lärdom av äldre byggande. Den moderna bostadsplaneringen beskriver Sjöström som ett steg bakåt. Genom att i modern tid vägra dra lärdom av äldre byggande, och ständigt försöka uppfinna formen på nytt, skapar man ofta miljöer som är bunden till sin tid och som inte klarar att åldras. ”Vår tids arkitekter har verkligen ansträngt sig att göra sin uppgift extra komplicerad”. (Caldenby 1991 s. 26)

Sjöström berättar om de delar av trädgårdsstaden Enskede med självbyggda småstugor som tillkom under tidigt 30-tal. Bakom husen låg en serieproduktion av identiska enheter. Miljön genomsyrades till en början av yttersta sparsamhet med sina små identiska hus längs stelar på en platt leråker. Skillnaden, menar Sjöström, låg i denna miljöes utvecklingspotential. P O Hallman, arkitekten bakom planen, hade ingen möjlighet att förutsäga de enorma förändringarna som 1900-talet skulle föra med sig. Anledningen till hans framgång i att skapa en så långsiktigt brukbar miljö är enligt Sjöström att Hallmans perspektiv var flera hundra år tillbaka i tiden. Genom att utgå från och tillfredställa mänskliga behov som stått sig så länge, kunde Hallman skilja ut det som är grundläggande för kvalitén i människors livsmiljö. På det sättet skapade han långsiktigt brukbara miljöer till ett pris som de flesta hade råd med. (Caldenby 1991 s. 26)

Synen på trädgårdsstaden som en stadsbyggnadsform som grundar sig i en äldre principer har också använts i kritiken mot trädgårdsstaden. Planerna för de moderna trädgårdsstäderna har ibland avfärdats för att vara omoderna på grund av sina traditionellt utformade gator. Omsorgsfullt utformade gator kostar dessutom pengar. (Caldenby 1991 s. 20)

Attraktivitet är en viktig fråga, också för hållbarheten. En stadsdel som inte uppskattas och tillfredställer människors efterfrågan som boendemiljö eller plats att besöka är inte hållbar – oavsett hur hållbar den är i andra aspekter. En sådan miljö kommer att stå helt eller delvis tom, den kommer inte att vårdas och är ett stort slöseri med resurser, ekonomisk såväl som ekologiskt. Samtidigt kan man undra om attraktivitet är något som behöver lyftas fram . På marknaden som råder är attraktivitet för kundkretsen en självklart prioriterad fråga som kanske inte behöver stödjas, lyftas eller skyddas av allmänheten eller hållbarhets-debatten på samma sätt som t.ex. de ekologiska värdena. Här finns dock två undantag som jag kan se det.

Det första är frågan om arkitekter verkligen bygger den miljö som människor efterfrågar – eller om de ibland bygger den miljön de tycker att människor *borde* efterfråga. Frågan om arkitektsmak v/s folksmak diskuteras av bland annat Catharina Sternudd i hennes avhandling *Bilder av småstaden* från 2007. Sternudd kommer till slutsatsen att arkitekters och allmänhetens preferenser skiljer sig åt betydligt, något som troligen också märks i det som gestaltas och byggs (Andersson 2007).

Jag anser att den stora mängden av det som byggs borde rätta sig efter vad människor

efterfrågar. Något annat vore inte hållbart. Över 90% av dagens bebyggelse beräknas finnas kvar i nästa generation (Boverket 2004, s. 60). Byggandet är en enorm investering för samhället och det vi bygger i våra städer utgör människor vardagsmiljöer. Det är inget befolkningen kan ”välja bort” utan något de flesta tar del av, varken de vill eller ej. Därför äger inte arkitekter samma konstnärliga frihet som t.ex. poeter eller målare. En stadsdel dit ingen vill flytta och som ingen bryr sig om blir inte hållbar – hur mycket planerarna eller arkitekterna än hyllar den.

Den andra frågan handlar om baksidan av den fria marknaden. Visst ska vi bygga attraktivt – men för vem? Vems efterfrågan är det som styr vad som byggs? Det är självklart så att man på en fri marknad i första hand bygger för de som kan betala mest för det. Karin Bradley har i en artikel studerat Vasakronans och Skanskas strategier bakom vad de väljer att bygga. Bradley kommer till slutsatsen att nyproduktionen vänder sig till medelklassen och de välbeställda. Det är alltså dessa gruppers efterfrågan och preferenser som styr det kommersiella bostadsbyggandet idag. (Bradley 2005). Ett hållbart samhälle har dock ansvar att tillgodose behoven och efterfrågan hos hela befolkningen, även hos dem som inte kan betala lika mycket för det. Här finns ett tydligt problem i dagens bostadsbyggande där vi inte går i riktning mot hållbarhet.

Sammantaget framstår trädgårdsstaden som en enligt många attraktiv boendemiljö och stadsmiljö. Bakgrunden till attraktiviteten är enligt många den traditionella och småskaliga strukturen som människor skattar högt. Många menar att just genom att ta avstamp i en stadstyp som stått sig under lång tid ökar chanserna att bygga en långsiktigt attraktiv miljö även för framtiden. En stadstyp som tar utgångspunkt i grundläggande mänskliga behov kommer alltid att fungera.

Attraktivitet är *en* aspekt av hållbar utveckling, om än viktig. Men hållbar utveckling handlar också om processer som är större än den enskilda människan. Planerare har, och bör ha, en bredare och längre blick än allmänheten och ha större kunskap i dessa områden. Därigenom äger planerare också ett större ansvar att tillgodose andra faktorer än bara attraktiviteten.

VÄRDET AV DET GRÖNA

Att trädgårdarna är en viktig del av trädgårdsstaden hörs inte minst på namnet. Vid sekelskiftet var den egna odlingen för många hushåll viktig för att dryga ut hushållskassan och en social fråga. Idag använder vi inte våra trädgårdar till odling av husbehovet i alls samma utsträckning, men intresset för lokalt och ekologiskt odlad mat har ökat de senaste åren. (Rådberg 1994 s. 115-116) Opinionsundersökning om svenska ungdomars attityder till sitt framtida boende visar att egen trädgård eller täppa i anslutning till bostaden hamnar högst upp på önskelistan. Rådberg ser att det idag finns ett ökat intresse för trädgårdsodling i allmänhet. (Rådberg 1994)

I trädgårdsstäder i praktiken menar Caldenby att det finns mycket som talar för trädgårdarnas välgörande. De främjar människors hälsa och välbefinnande, de ger vackra omgivningar med billigare skötsel (något som istället kan läggas på gaturummen), de gynnar sociala kontakter och det är ett exempel på ekologisk hänsyn. (Caldenby 1991)

Boverket betonar vikten av en god tillgång till grönytor och närrecreation för en hållbar utveckling. Man menar att park- och naturområden måste ligga nära hemmet för att vi ska bli använda till vardags. (Boverket 2004 s. 61) Samtidigt nämner Boverket inte trädgården och dess betydelse, vilket är anmärkningsvärt då trädgårdarna ifråga om närhet och användning är den främsta gröna miljön för många människor.

De gröna områdenas betydelse betonas av Boverket utifrån människors hälsa liksom ett rikt växt- och djurliv (Boverket 2004 s. 61). I miljökonsekvensbeskrivningen för Vistaberg framförs att nya trädgårdar bidrar till att skapa nya biotoper. Främst gynnas fåglar och fjärilar. (Vistabergs allé, Planbeskrivning)

Gestaltningssystemet för Vistabergs allé anger att gatornas mått bör begränsas och att marken bör utnyttjas effektivt. Om mindre mark används till gator, kan mer användas till planterade gröna gårdar. (Vistabergs allé, gestaltningssystem) Genom att använda trädgårdsstaden som modell säkerställer man att gaturum och platser får miljövärden, att gårdsrummen blir generösa och att offentliga rum såväl som privata gårdar förses med plantering. (Planprogram Vistabergs allé) Här ses det gröna som något som säkras genom att följa trädgårdsstadens principer. Grönskan är också en viktig del av trädgårdsstadens koncept. Inte bara trädgårdarna utan även gatornas och de offentliga ytornas planteringar var ingredienser i trädgårdsstaden och "gatans konst" (Caldenby 2001 s. 56). Genom att planteringarna finns med som en naturlig del av konceptet ökar också chanserna att planteringar tänks igenom i ett tidigt stadium av planeringen och därmed blir av god kvalitet.

Den ökande mängden hårdgjorda ytor i våra städer har lyfts fram som ett problem då det minskar möjligheter till naturlig infiltration av dagvatten. Resultatet blir ökad belastning på ledningsnätet med risk för bräddning och sämre rening av vattnet. (Boverket 2004, s. 74) Stadens obbyggda områden kan bli en resurs då de ger möjligheter till lokala kretslopp av t.ex. vatten och komposterbart avfall. (Boverket 2004, s.76) Just trädgårdarna och de gröna ytornas betydelse för kretsloppet betonas även av Johan Rådberg. Han menar att i trädgårdarna kan organiskt avfall, kompost, tas om hand och ges tillbaka till jorden. Genom odlingen får man användning av avfallet som blir något positivt. Han menar också att en mer småskalig bebyggelse ger mer engagemang bland invånarna vilket gör det lättare att införa kompostering och källsortering än i storskaliga områden. Rådberg skriver att allt pekar på att framtida städer måste vara rymliga och ha plats för trädgårdar. (Rådberg 1994)

Trädgårdar och kontakt med vegetation och natur anses också ha pedagogiska värden. Boverket menar att risken med ett fjärmande från naturen är minskad förståelse för hållbarhetsfrågor och minskad vilja att ändra sin livsstil i riktning mot denna. (Boverket 2004, s. 63) Rådberg betonar trädgården som ett klassrum för miljömedvetenhet, där det naturliga kretsloppet blir tydligt. (Rådberg 1994)

Inte bara närvaron av trädgårdar, utan dess kvalitet och utformning är viktig. Johan Rådberg kritiserar funktionalismens gräsmatte-trädgårdar som ligger öppna mot gatan utan tydliga avgränsningar. Han menar att sådana trädgårdar är närmast oanvändbara. Rådberg betonar trädgården som ett viktigt socialt rum. Genom att trädgårdsstadens trädgårdar läggs inne i kvarteret bildar husen en skyddande vägg mot gatan och gör trädgården till en värdefull privat sfär. Genom husens placering frigörs också en större samlad yta bakom huset istället för mindre remsor runtom huset som är svåra att använda. (Rådberg 1994)

Även hos Ebenezer Howard fanns ett kretsloppstänkande. Trädgårdsstäderna var tänkta som självförsörjande, de skulle producera sin egen mat och ta hand om sitt avfall, och på detta sätt minska behovet av transporter. Idén är staden och landet som tillsammans bildar ett kretslopp. (Rådberg, 1994) Dessa ruraliserings-tankar är inte tydliga i argumenten ovan, men på annan ort lever tankarna kvar.

I föreläsningen *Urban planning* under landskapsarkitekturdagen i Alnarp den 2 april 2008 berättade systemekolog Folke Günther om sin analys kring dagens miljöproblem och hur en hållbar utveckling skulle kunna se ut. Hans tankar om den hållbara utvecklingen påminner väldigt mycket om Ebenezer Howards vision för mer än hundra år sedan. Med utgångspunkt i energiflöden och näringsämnen, och behovet av att återvinna dessa, menar han att städer är ohållbara. Han menar att problemen började uppstå när människor urbaniserades i allt större utsträckning. En förutsättning för ett uthålligt samhälle är ett uthålligt jordbruk och Günther menar att det handlar om ett kretsloppstänkande. För att klara oss utan konstgödsel måste vi hushålla med fosfor i jorden och hålla kvar den genom att föra tillbaka den till samma plats. Detta skulle enligt analysen kräva en samhällsordning med mindre eko-enheter (eco-units): självförsörjande små samhällen med ett balanserat jordbruk. För ett sådant krävs att avståndet mellan livsmedelsproduktion och konsument är kort (mindre än 10 km) för att skapa förutsättning för att näringsämnena förs tillbaka till jorden igen och undvika långa transporter. Günther målar upp en ruraliseringsprocess där en stads invånare gradvis flyttar ut på landsbygden till mindre samhällen – eco-units. Günther föreslår en befolkningstäthet på 500-1000 km². En eco-unit i Günthers förslag består av 200 ha till 50 personer, alltså ett betydligt mindre samhälle än vad Ebenezer Howard föreslog. (muntligt Günther 2008 samt Günther elektroniskt)

Även tanken om den självförsörjande staden eller byn tycks alltså leva kvar i dagens hållbarhetsdebatt. Framförallt kopplas trädgårdsstaden dock ihop med en grön miljö i form av trädgårdar till alla hus, planteringar som en del av konceptet samt en stor mängd grön yta som möjliggör naturlig infiltration av dagvatten och kompostering av avfall lokalt.

Sammanfattning och avslutande diskussion

SAMMANFATTNING AV RESULTAT

Argumenten jag fann i litteraturen valde jag att dela in sex olika kategorier enligt nedan. Jag tycker att kategorierna väl sammanfattar argumenten som framfördes. Det enda argument som föll utanför dessa kategorier var det om trädgårdsstaden som ett helhetskoncept. Nedan sammanfattas resultaten i de olika kategorierna. Jag har också valt att jämföra dessa med innehållet i Boverkets *Hållbara städer och tätorter i Sverige*.

Täthet

Resultaten visar att trädgårdsstaden av vissa lyfts fram som tät, av vissa som gles och av vissa som en balans däremellan. Förespråkarna för mitt-emellan menar att denna täthet skapar förutsättning för både urbana och gröna kvalitéer. Kritikerna menar att trädgårdsstaden är för gles för en hållbar utveckling. Det är just i frågan om täthet som jag bedömer att trädgårdsstaden tydligast bryter mot den konsensus som formuleras av Boverket, som förespråkar en tät struktur och förtätning inom stadens gränser. Trädgårdsstadens relativa gleshet tycks också vara det som den oftast ifrågasätts för.

En småskalig kvartersstruktur

Trädgårdsstaden är en kvartersstruktur vilket är en hållbar struktur enligt den granskade litteraturen. Småskaligheten anses attraktiv för människor och ger en större delaktighet. Kvartersstrukturen menar man utgör en flexibel ram i vilken olika verksamheter kan fyllas. Den anses ge möjlighet till ett effektivt markutnyttjande, konkurrenskraftig kollektivtrafik, goda butikslägen och livfulla stadsdelar.

Boverket nämner enbart kvartersstrukturen indirekt, då man vänder sig mot modernismens kvarterslösa och trafikseparerade samhällen. Argumenten för trädgårdsstaden tycks stämma ganska väl överens med Boverkets i denna fråga men det är något otydligt.

Funktionsblandning

Resultaten visar på en stor enighet för att funktionsblandning är viktigt för hållbarheten. Det är i vissa fall otydligt om detta koppas samman med trädgårdsstaden. Dock framförs åsikten om att en

funktionsblandning kräver en kvartersstruktur för att skapa goda butikslägen, något som stämmer överens med trädgårdsstaden. Det man önskar blanda är bostäder, handel och andra typer av verksamheter samt olika upplåtelseformer. I denna fråga är man helt överens med Boverket som menar att en funktionsblandning och en mångfald i det byggda är önskvärd för hållbarheten. Funktionsblandningen anses viktigt för att minska bilbehovet och för att skapa en attraktiv, trygg och livfull stadsdel. Här anas dock en glidning mellan plan och verklighet. Lyckas de moderna trädgårdsstäderna med funktionsblandningen i praktiken?

Social hållbarhet

Resultaten lyfter fram trädgårdsstaden som en socialt hållbar stadsdel. Trädgårdarna, gatorna och de offentliga platserna som plats för möten är viktiga ingredienser i detta. Att dessa rum avgränsas i tydliga privata och offentliga sfärer anses vara en viktig poäng med trädgårdsstaden. Småskaligheten anses skapa större möjligheter för människor att påverka sin vardag. Argumenten stämmer väl överens med Boverkets syn på den sociala hållbarheten. Något som dock saknas i litteraturen är rättvis-aspekten och bostadsförsörjningsfrågan, trots att detta historiskt sett varit en uppgift för trädgårdsstaden. Integrationsproblematiken anas i samband med funktionsblandningen men nämns inte tydligt.

Tidlös attraktivitet

Trädgårdsstaden lyfts genomgående fram som en attraktiv stadstyp som efterfrågas av allmänheten. Orsakerna till populariteten anser man vara småskaligheten, närvaron av trädgårdar och gröna miljöer samt den traditionella strukturen. Principen att bygga på äldre kunskap och grundläggande mänskliga behov lyfts fram som ett sätt att skapa långsiktigt brukbara miljöer.

Boverket tar inte ställning till vad som människor anser vara attraktivt, utan framhåller enbart attraktiviteten som en hållbarhetsfråga.

Värdet av det gröna

Resultaten visar på en syn på trädgårdsstaden som en miljö med trädgårdar och en även i övrigt grön miljö. Detta anses hållbart på grund av dess attraktivitet och att det synliggör det naturliga kretsloppet. Möjligheten att ta hand om avfall lokalt och naturlig infiltration av dagvatten ökar också med odling och en större mängd grön yta. Här tycks man helt överens med Boverket som dessutom lyfter fram hälsoaspekterna och rekreativmöjligheterna som viktiga uppgifter för den gröna miljön.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Metod

En viktig del av uppsatsen har varit fallstudierna. Problemet med att ha planerna som underlag är att det ofta varit svårt att hitta tydliga argument bakom trädgårdsstaden som ett hållbart alternativ. Formuleringarna är ofta svepande, man talar bland annat om ”gröna” värden. Hänvisningar till källor är sällsynta.

Bristen på tydliga och underbyggda argument tror jag delvis beror på att det rör sig om ett forskningsområde där det saknas en dogm som många är överens om. Vad som är en hållbar utveckling är fortfarande en väldigt öppen fråga. På grund av att hållbarheten är under ständig debatt och med många och motstridiga teorier tvingas man som planerare välja vad man tror mest på. Många planerare känner troligen en osäkerhet, något som ibland också kan skönjas i formuleringarna.

I de vaga argumenten och bristen på konsensus håller arkitektkåren och planerarna en

stor makt, när de tolkar och väljer vilka teorier eller åsikter i hållbarhetsdebatten de tar till sig och tillämpar. Det är önskvärt med en transparens och öppenhet i detta. På grund av bristen på konsensus finns risken att den som vill driva igenom ett projekt plockar ut de åsikter och idéer inom hållbarhetsforskningen som passar just i det berörda fallet, men där motiven egentligen är några andra. Till exempel kan kommuner välja att presentera forskning som stödjer just det man har intresse av att driva igenom.

Mer forskning och kunskap behövs. Boverket menar att det finns kunskapsluckor och många aspekter som är outforskade när det gäller hållbar stadsutveckling. Viktigt är också att forskningsresultaten kommer till användning i det praktiska arbetet. (Boverket 2004, s.52)

Ett annat problem är att det har varit svårt att finna kritiska röster mot trädgårdsstaden. En anledning är troligen att de som skrivit mest om trädgårdsstaden är de som är väldigt intresserade och positivt inställda till den. Bland annat har Johan Rådberg skrivit väldigt mycket av det som står att finna och flera andra källor hänvisar till honom. Problemen har också funnits i litteratursökningen. Mer tid och en utökad sökning hade troligen visat fler kritiska röster. Ett sätt hade varit att vända sig till litteratur från tiden för modernismens genombrott och fram till mitten av 1900-talet. Jag har dock varit intresserad av uppfattningen om den moderna trädgårdsstaden i första hand varför jag koncentrerat mig på mer nutida litteratur. Sammantaget har detta resulterat i att trädgårdsstadens förespråkare och de positiva åsikterna om trädgårdsstaden tillätits dominera, något som inte varit målet.

Jag tror att de många positiva rösterna ändå i viss mån speglar uppfattningen om trädgårdsstaden idag. Trädgårdsstaden är populär som stadsbyggnadsform och passar väl in i dagens tendenser med ett ökat intresse för natur, trädgård, miljö, hälsa och äldre tiders byggande.

Begreppet hållbar utveckling

Den breda och vaga definitionen av begreppet hållbarhet ställer till bekymmer. Ofta saknas en tydlig tidsaspekt i resonemangen. Ofta skulle man lika väl kunna byta ut ordet ”hållbarhet” mot ”värde” eller ”kvalitet”, t.ex. ”sociala värden” istället för ”social hållbarhet”. Jag anser att när hållbarhet diskuteras måste tidsaspekten finnas med. Vilken påverkan ger de förslag vi genomför, eller låter bli att genomföra, på kommande generationer? Detta har också inneburit problem för mig, som författare till denna uppsats. Med den breda definitionen av hållbarhet är det få av argumenten för trädgårdsstaden som man kan säga inte alls har med hållbarhet att göra. Attraktivitet, t.ex., var inte för mig en given hållbarhetsfråga från början. Med den breda definitionen av hållbarhet så blir det ändå givet att denna fråga måste rymmas.

Hållbarhet kan sägas innebära en breddning av planerarnas och arkitekternas verksamhetsområde. Tvärvetenskaplighet och att arbeta över yrkesgränser liksom att ha medborgarna med i betydligt större grad är en viktig del för att det vi planerar går i en hållbar riktning.

Trädgårdsstaden som ett hållbart alternativ till villamattan

Hur fungerar den moderna trädgårdsstaden som alternativ till villamattan? En grundläggande fråga är den om trädgårdsstaden i huvudtaget är ett alternativ. För att trädgårdsstaden skall vara just det krävs det att den uppfyller samma behov eller efterfrågan hos de kunder på bostadsmarknaden som idag väljer att flytta till villamattorna. Detta är ingen fråga jag kan besvara här, men det är något som är viktigt att analysera för att vi ska kunna besvara frågan som formuleras i titeln till denna uppsats. För detta behövs studier som visar varför människor väljer att flytta till villamattorna.

Frågan om trädgårdsstadens hållbarhet är egentligen två frågor. Den ena handlar om den ur-

sprungliga självförsörjande trädgårdsstaden så som den formulerades av Ebenezer Howard. Den andra är den realiserade trädgårdsstaden, dvs. Unwins trädgårdsförstad där den fysiska utformningen är viktig. I följande diskussion behandlas om inget annat anges Unwins version som är den som tillämpas även i de moderna trädgårdsstäderna som den här uppsatsen behandlar.

Genom att ställa trädgårdsstaden mot villamattan ställs också vissa av argumenten i ett nytt ljus. Bland annat gäller detta tätheten där trädgårdsstaden kritiserats för att vara för gles. Det intressanta blir då att jämföra trädgårdsstadens täthet med villamattans. Om vi antar att en tätare stad är mer hållbar än en gles skulle detta betyda att trädgårdsstaden är ett mer hållbar form än villamattan utifrån den här aspekten och ett steg i rätt riktning. Johan Rådberg menar att den relativt begränsade exploateringsgraden i trädgårdsstaden är en förutsättning för att uppfylla kvalitén i form av en användbar trädgård som inte ligger i skugga en för stor del av dagen (Rådberg 1994). Den begränsade tätheten hos trädgårdsstaden, tätare än villamattan men glesare än många flerbostadsområden, blir då en jämkning mellan hållbarhet utifrån attraktivitet/gröna värden och täthet.

I argumentationen ställs trädgårdsstaden ofta mot modernismen och de två behandlas som varandras motsatser. I argumentationen får modernismens planering stå som det avskräckande exemplet som så att säga bevisar trädgårdsstadens förträfflighet. Exempel på det man reagerar mot i det moderna stadsplaneringen är funktionsuppdelning, trafikseparering och en alltför stor skala. Trädgårdsstadens och stenstadens renässans kommer enligt många också ur kritiken mot modernismen och miljonprogrammet (Caldenby 1991 och Rådberg 1994).

Funktionsblandningen betydelse för att skapa mer hållbara städer framförs av både Boverket och förespråkarna för trädgårdsstäderna. Emilia Jensen funderar i sin uppsats *Från historisk idé till dagsaktuell verklighet* kring om människor har ett behov av att geografiskt skilja på olika delar av sitt liv, t.ex. arbetet och hemmet (Jensen 2005). Hon skönjar här en konflikt, kanske vill inte människor ha en mer blandad boendemiljö (Jensen 2005)?

Jag anses att denna eventuella konflikt skulle kunna hanteras genom de på kvartersnivå så tydligt avgränsade sfärerna som är en del i trädgårdsstadens modell. Ordentligt avgränsade trädgårdar i det inre av kvarteren kan då erbjuda vila från de mer livfulla gatorna.

På grund av modernismens funktionsseparering behövde man inte på kvartersnivå ta hänsyn till störningar från arbetsplatser och industri. Utvecklingen har sedan dess gått mot ett tjänstesamhälle med mindre störande verksamheter som lättare låter sig blandas med bostäder. Fortfarande förekommer dock störningar i många branscher i form av varuleveranser, trafik och fläktar. Om vi i praktiken vill genomföra ett mer integrerat samhälle, där bostäder, arbetsplatser och andra verksamheter blandas inom samma stadsdel, kräver detta kanske också att vi bygger kvarter liknande de som i trädgårdsstaden. Med en tydlig avgränsning mot gatan kan vi då även få till stånd platser för avkoppling - platser som är fria från buller, störningar och insyn. Genom att istället separera funktionerna ned på kvartersnivå ger man människor enkel tillgång till olika sfärer inom gångavstånd. Kanske skall vi se funktionsblandningen och den sfär-skapande kvartersstrukturen som gående hand i hand?

Jag ser många fördelar med en befolkningsmässigt mer blandad stad. Genom en struktur som blandar olika typer av människor kan möten uppstå över generationsgränser, klassgränser och kulturgränser. Detta skulle kunna motverka fördomar och minska klyftorna i samhället.

En aspekt som talar för en mer blandad bebyggelse men som inte direkt tas upp i argumentationen är att det då blir lättare för människor att byta boendeformer. Detta kan skapa en större trygghet då människor har större möjlighet att bo kvar i samma område även om livssituationen förändras. Ett exempel är äldre människor som idag ofta bor kvar i sina stora hus, med massor av yta de inte utnyttjar och som kräver mer skötsel än vad de orkar. Då jag arbetade inom hemtjänsten bland Staffanstorps villamattor mötte jag många av dessa människor som satt

ensamma i sina stora hus, där de ofta bara använde 2-3 rum. I dessa villamattor var det långt till affären, och till det mesta annat, och trädgården växte igen. Jag tror att många av dessa äldre skulle önska att bo i en lägenhet istället, kanske en i markplan med en liten trädgård. Många drar sig dock för att flytta då det skulle innebära en flytt till ett helt nytt område med okända människor. Ofta innebär det också betydligt högre kostnader att flytta till en nyare hyresrätt, då de äldre ofta bor väldigt billigt i sin villa med alla lånen avbetalade. Även detta skulle kunna stävjas genom att man satsar på bostäder med lägre hyra eller kostnad, integrerade med villor, radhus och andra typer av boende i ett och samma område. En ansevärd mängd bra villor skulle då komma till förfogande, något som bättre hade utnyttjats av t.ex. barnfamiljer.

Vad gäller gatustrukturen skiljer sig trädgårdsstaden från villamattan utifrån den mer småskaliga kvartersstrukturen som enligt resultaten är en flexibel och attraktiv form. Något som dock inte diskuteras, men som jag ser som en fördel, är att trädgårdsstäderna med sin mer stadsmässiga gatubild mer än villamattorna påminner om hur städernas centrala delar ser ut. Fördelen är en större integration med staden. Särskilt viktigt blir detta då bostadsområden, som kanske från början befinner sig i ytterkanten av en stad, efter ett halvt sekel blivit innerstad. För att gynna en hållbar utveckling måste vi tänka långsiktigt och fundera kring hur bebyggelsen vi bygger idag klarar av olika utvecklingsscenario. Den generella trenden på 1900-talet är urbaniseringen som pågår än idag med växande städer. Hur klarar den planerade bebyggelsen av en mer central roll i staden? Ger den ett glest intryck som riskerar att upplevas som en barriär gentemot nya stadsdelar som tillkommer utanför den nu planerade bebyggelsen? Har den en struktur som kan klara av andra transportmedel och en ändring av huvudled? Går tomterna att slås ihop eller styckas av till mindre efter skiftande behov? Det är viktiga frågor för att skapa mer hållbara stadsdelar.

Samtidigt som många av de studerade argumenten betonar en social hållbarhet nämns inte bostadsförsörjningsfrågan och rättvisaspekten. Man tycks inte ta ansvar för de svårigheter att hitta en lämplig bostad till ett rimligt pris som vissa grupper av samhället drabbas av. Framförallt är det hyresrätter som det råder brist på (Boverket 2004). Trädgårdsstaden kan därför fortfarande ha en uppgift som socialt bostadsbyggande, där man blandar olika upplåtelseformer och erbjuder även enklare bostäder till ett lägre pris. Svårigheten idag är att det är svårt att finansiera enklare hyresrätter (Boverket 2004). Detta är en i hög grad nationell politisk fråga.

Caldenby menar att trädgårdsstadens ekologiska värden inte bara ligger i det "gröna", utan i en helhetssyn som går tillbaka till Ebenezer Howard. Han menar att helhetssyn, där olika skalor samverkar och drar åt samma håll, från regional planering till odlingar och stadsbyggnadskonst, saknas i vår tids (i detta fall det tidiga 90-talets, egen anm.) ekobyggande. Det ekologiska riskerar att bli en liten nisch, istället för den genomsyrande hänsyn som det borde vara. (Caldenby 1991)

Även Boverket betonar vikten av en helhetssyn inom stadsplaneringen för att uppnå en hållbar stadsutveckling, där trafik-, bebyggelse- och grönstruktur finns med. (Boverket 2004, s. 61) Kanske ligger trädgårdsstadens styrka just i att den mer än mycket annat är ett helhetskoncept för stadens bebyggelse, där man tar hand om både sociala, ekologiska och ekonomiska aspekter liksom en attraktiv trafik- och byggnadsstruktur? Det handlar också om de olika skalorna i planeringen - från globalt och regional till utformning av enskilda gator, som Caldenby betonar. Detta breda synsätt är helt nödvändigt för att bygga ett hållbart samhället. Samtidigt är det ett faktum att Howards regionala vision om de självförsörjande städerna inte blivit verklighet. Det finns fortfarande tankar om en ruraliseringsprocess, Folke Günthers eco-units är ett exempel på detta, men de moderna trädgårdsstäderna ses oftast som en del i en större, hållbar stad tillsammans med många andra kvarterstyper.

Trädgårdsstaden behöver en ny uttalad strategi även på den regionala nivån. Vilken roll ska en trädgårdsstad ha i staden? Som ersättare till villamattan skulle den innebära ett tätare och mer

omsorgsfullt gestaltad stadsdel. På detta sättet skulle vi kunna bromsa städernas utbredning något. Trädgårdsstaden skulle som idag kunna vara svaret på efterfrågan av eget hus och trädgård medan andra tätare områden tillfredställer andra grupperns behov.

Sammantaget framstår den moderna trädgårdsstaden som ett bra alternativ till villamattan. Det behövs dock mer forskning inom hållbarhet som tydligare visar hur en hållbar stad kan se ut och vilka krav som ställs på dess olika delar.

Den moderna trädgårdsstadens förtjänster anser jag ligger framförallt i den omsorgsfullt utformade miljön. Principerna som ligger bakom trädgårdsstaden har visat sig skapa långsiktigt brukbara miljöer med stora rumsliga kvalitéer. För att dessa principer ska fortsätta vara en del av trädgårdsstaden måste vi se till att principer tillämpas och att trädgårdsstadens namn inte används som reklampelare på en ordinär villamatta. En positiv förebild anser jag är Vistabergs allé som har utformat ett ambitiöst gestaltningsprogram för att trädgårdsstadens principer verkligen ska få styra (Vistabergs allé gestaltningsprogram).

Kanske ska vi se trädgårdsstaden mer som en kvalitetsmärkning? En stadstyp där principer också är funktionsblandning och bostäder i olika prislägen. En stadstyp som ställer krav, men som just därför skapar vackra och hållbara miljöer.

Referenser

TRYCKTA KÄLLOR

- Blennow, Anna-Maria och Svedberg, Olle (1991). *Vardagens paradis*, Lund : Bokförlaget Signum
- Boverket (2004). *Hållbara städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi*, Karlskrona : Boverket
- Bradley, Karin (2005). Kunderna och marknaden – goda grannar i trädgårdsstaden, dinkies i innerstaden. I Wessel, Tunström & Bradley (red.). *Bor vi i samma stad? Om stadsutveckling, mångfald och rättvisa*. Kristianstad: Pocky
- Caldenby, Claes (red.) (1991). *Trädgårdsstäder i praktiken*, Göteborg : White Coordinator : [white arkitekter]
- Falkheden, Lena (2005). Initiativ för hållbar utveckling i staden. I Wessel, Tunström & Bradley (red.). *Bor vi i samma stad? Om stadsutveckling, mångfald och rättvisa*. Kristianstad: Pocky
- Jensen, Emilia (2005). *Trädgårdsstaden – från historisk idé till dagsaktuell verklighet*, Södertörns högskola
- Jacobs, Jane (2000). *The death and life of great american cities*, London: Pimlico
- Lind, Helena (2000). *Trädgårdsstaden Änggården*, Sävedalen : Warne
- Rådberg, Johan (1994). *Den svenska trädgårdsstaden*, Stockholm : Byggförlaget
- Rådberg, Johan (2000). *Attraktiva kvarterstyper*. Institutionen för infrastruktur och samhällsplanering vid KTH, Avd. för Bebyggelseanalys.
- Wärneryd, Olof & Hallin, Per-Olof & Hultman, Johan (2002). *Hållbar utveckling. Om kris och omställning i stad och samhälle*. Lund: Studentlitteratur

ELEKTRONISKA KÄLLOR

Andersson, Elisabet (2007). Arkitektsmak väcker känslor (Elektronisk). *Svenska Dagbladet*, 3 juni. Tillgänglig: http://www.svd.se/kulturnoje/nyheter/artikel_234013.svd (2008-04-28).

Detaljplan för Margreteborg, Helenelund, Sollentuna kommun, Stadsbyggnadskontoret
2000-01-17

Gestaltningssprogram för Vistabergs allé i Huddinge kommun (elektronisk) (2004). Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen. <http://www.huddinge.se/h_templates/H_PicturePage.aspx?id=24779> /Gestaltningssprogram (2008-03-10)

Elvingson, Per (2002). Hållbar utveckling. I *Nationalencyklopedin* (Elektroniskt). Tillgänglig: www.ne.se (2008-04-03)

Günther, Folke. *Ruralisation* (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.holon.se/folke/lectures/Ruralisation.shtml> (2008-04-03)

Nationalencyklopedin (Elektroniskt). Tillgänglig: www.ne.se (2008-04-25)

MUNTLIGA KÄLLOR

Folke Günther, föreläsning *Urban Planning*, Alnarp 080402

